

Risale-i Nur Külliyyatı'ndan

Küçük Sözler

Bediüzzaman Said Nursi

Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan:
Adnan Kayıhan - İlhan Atılğan

İÇİNDEKİLER

Birinci Söz	8
İkinci Söz	13
Üçüncü Söz	17
Dördüncü Söz	22
Beşinci Söz	26
Altıncı Söz	31
Yedinci Söz	39
Sekizinci Söz	48
Dokuzuncu Söz	61
Yirmi Birinci Söz'ün Birinci Makamı	78
[On Dördüncü Söz'den] Hâtime	88
[İşârâtü'l-İ'câz'dan] Mukaddime	92

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبِهِ نَسْتَعِينُ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا
مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ¹

Ey kardeş! Benden birkaç nasihat istedin. Sen bir asker olduğun için askerlik temsilleriyle sekiz hi-kâyeciği ve birkaç hakikati nefsimle beraber dinle. Çünkü ben, nefsimi nasihate herkesten daha muhtaç görüyorum. Vaktiyle sekiz ayetten istifade ederek se-kiz “söz”ü, nefsimde biraz uzunca söylemiştim. Şimdi kısaca ve herkesin anlayacağı bir dille anlatacağım. Kim isterse beraber dinlesin.

¹ Rahman, Rahîm Allah'ın adıyla başlar ve ancak O'ndan yardım dileriz. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, medih ve minnet, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Efendimiz Muhammed (aleyhissalâtü vesselam) ile âline ve ashabına ise salât ve selam olsun.

BİRİNCİ SÖZ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Bismillah her hayrın başıdır.¹ Biz de önce onunla başlarız. Bil ey nefsim! Şu mübarek kelime, İslam'ın nişanı olduğu gibi bütün varlıkların da hal diliyle daimî virdidir.

“Bismillah”ın ne büyük tükenmez bir kuvvet, ne bitmez bir bereket olduğunu anlamak istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Eskiden bedevî Arap çöllerinde bir adamın rahatça seyahat edebilmesi ve eşkıyanın şerrine uğramadan ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bir kabile reisinin ismini alması ve onun himayesine girmesi gerekirmiş. Yoksa o adam tek başına, ihtiyaçlarıyla, sayısız düşman karşısında perişan olurmuş.

¹ Cenâb-ı Hakk'ın ismi zikredilmeyen bir işin eksik kalacağına dair bkz. İbn Mâce, *nikâh* 19; *Müsned* 2/359; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/127-128; Abdurrezzak, *el-Musannef* 6/189; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 1/173, 174.

İşte böyle bir seyahat için iki adam çölde yola çıkmışlar. Onlardan biri mütevazı, diğeri gururluymuş. Mütevazı olan, bir reisin ismini almış; öteki almamış. Reisin ismini alan, her yerde selamle gezmiş. Ne zaman biri yolunu kesse, “Ben filan reisin ismiyle geziyorum.” der, eşkıya da ona ilişemezmiş. Bir çadıra girdiğinde o reisin namıyla hürmet görürmüş. Mağrur olan ise seyahati boyunca öyle belâlar çekmiş ki, tarif edilemez. Daima titremiş, dilencilik etmiş; hem zelil hem rezil olmuş.

İşte ey mağrur nefsim! Sen, o yolcusun. Şu dünya ise bir çöldür. Aczin ve fakrın sınırsızdır.² Düşmanların ve ihtiyaçların sonsuzdur. Madem öyle, bütün kâinata dilencilik etmekten ve her hadise karşısında titremekten kurtulmak için şu çölün Ebedî Mâlik’inin ve Ezelî Hâkim’inin ismini al!

Evet, bu kelime öyle mübarek bir definedir ki, sınırsız aczin ve fakrın ile seni sonsuz kudrete, rahmete bağlayıp Kadîr-i Rahîm’in dergâhında aczi ve fakri en makbul bir şefaathçi yapar.

Bu kelime ile hareket eden, askere kaydolup devlet adına iş gören ve hiç kimseden korkusu olmayan adama benzer. “Kanun namına, devlet namına” der, her işi yapar ve her şeye karşı dayanır.

² Bkz. Nisâ sûresi, 4/28.

Başta demiştik ki: “Bütün varlıklar hal diliyle ‘Bismillah’ der.” Öyle mi?

Evet, nasıl ki, bütün şehir ahâlisini zorla bir yere sevk eden ve çalıştıran bir adam görsen onun kendi adına, kendi kuvvetiyle hareket etmediğini, bir asker olduğunu şüphesiz bilirsin. O adam, devlet namına hareket eder ve bir padişahın kuvvetine dayanır.

Aynen öyle de, her şey, Cenâb-ı Hakk’ın namına hareket eder. Zerre kadar tohumlar ve çekirdekler, başlarında koca ağaçları taşır, dağ gibi yükleri kaldırır. Demek ki, her bir ağaç “Bismillah” diyerek rahmet hazinesinin meyveleriyle ellerini doldurur, bize tablacılık eder. Her bir bostan “Bismillah” der, içinde çeşit çeşit pek çok leziz yiyeceğin beraber pişirildiği, Cenâb-ı Hakk’ın kudret mutfağından bir kazan haline gelir. İnek, deve, koyun, keçi gibi mübarek hayvanlardan her biri “Bismillah” diyerek rahmetin feyzinden birer süt çeşmesi olur. Bize hoş, temiz, âbıhayat gibi bir gıdayı Rezzak namına takdim eder. Her bir bitkinin, ağacın, otun ipek gibi yumuşak kök ve damarları, “Bismillah” diyerek sert taş ve toprağı deler geçer. “Allah namına, Rahman namına” der, her şey ona itaat eder.

Evet, dalların havada büyümesi ve meyve vermesi gibi, o sert taş ve toprağın altındaki köklerin kolayca yayılması ve yer altında yemiş vermesi, hem

o nazik, yeşil yaprakların, sıcaklığın şiddetine karşı aylarca yaş kalması da her şeyi tabiata bağlayanların ağzına şiddetli bir tokat vuruyor. Kör olası gözlerine parmağını sokuyor ve diyor ki:

“En güvendiğin sertlik ve sıcaklık bile bir emirle hareket ediyor ve o ipek misali yumuşak damarlar, Hazreti Musa’nın (*aleyhisselam*) asâsı gibi, **فَقُلْنَا اضْرِبْ** ³ **بِعَصَاكَ الْحَجَرَ** emrine uyararak taşları yarıyor. O sigara kâğıdı gibi ince, nazenin yapraklar ise Hazreti İbrahim’in (*aleyhisselam*) azaları gibi, ateş saçan sıcaklığa karşı ⁴ **يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ** ⁵ ayetini okuyor.”

Madem her şey mânen “Bismillah” der, Allah’ın nimetlerini O’nun namına getirip bize verir. Biz de “Bismillah” demeliyiz. Allah adına vermeli, Allah adına almalıyız. O’nun namına vermeyen gafil insanlardan bir şey almamalıyız.⁵

³ “(Bir zaman da Musa, kavmi için su arayıp Allah’a yalvarmıştı.) Biz de ‘Asanı taşa vur!’ demiştik.” (Bakara sûresi, 2/60).

⁴ “(Ateşe şöyle ferman ettik Biz:) Ey ateş! Dokunma İbrahim’e! Serin ve selamet ol ona!” (Enbiyâ sûresi, 21/69).

⁵ Bkz. “Allah adına kesilmeyen hayvanın etini yemeyin!” (En’âm sûresi, 6/121); “Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek suretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah’a da ahirete de inanmadığı halde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin.” (Bakara sûresi, 2/264).

Soru: Tablacı hükmündeki insanlara bir fiyat veriyoruz. Acaba asıl mal sahibi Cenâb-ı Hak bizden karşılık olarak ne istiyor?

Cevap: Evet, nimetlerin asıl sahibi olan Allah, o kıymetli nimetlere, mallara karşılık üç şey istiyor: Zikir, şükür ve fikir.

Başta “Bismillah”, zikirdir. Sonda “Elhamdülillah”, şükürdür. Ortada bu kıymetli, sanat harikası nimetlerin, Ehad ve Samed bir Zât’ın kudretinin mucizesi ve rahmetinin hediyesi olduğunu düşünmek ve anlamak ise fikirdir.

Bir padişahтан kıymetli bir hediye getiren miskin bir adamın ayağını öpüp hediyein sahibini tanımamak ne kadar ahmaklık ise, nimetlerin görünüşteki sahiplerini yüceltip sevmek ve asıl sahibi olan Allah’ı unutmak, ondan bin derece daha büyük bir ahmaklıktır.

Ey nefis! Böyle ahmak olmak istemezsen, Allah namına ver, Allah namına al, Allah namına başla, Allah namına işle⁶ vesselam.

⁶ Bu tür fiilleri Allah için yapanın imanının kemâle ermiş olacağına dair bkz. Tirmizî, *sünnet* 15; Ebû Dâvûd, *kıyâmet* 60; *Müsned* 3/438, 440.

İKİNCİ SÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ¹

İmanda ne kadar büyük bir saadet ve nimet, ne kadar büyük bir lezzet ve rahatlık bulunduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki adam, hem keyif hem de ticaret için seyahate çıkarlar. Bunlardan kendini beğenmiş ve talihsiz olan bir tarafa, hakkı, hakikati tanıyan ve bahtiyar olansa diğer tarafa gider.

Kendini beğenmiş adam, sadece kendini düşünmesinin, bencilliğinin ve her şeyi kötü görmesinin cezası olarak nazarında pek fena bir memlekete düşer. Her yerde aciz biçarelerin, zorba ve dehşetli adamların elinden ve zulmünden feryat ettiğini duyar, hazin, elemli bir hal görür. Bütün memleket, baştan başa bir

¹ "O müttakiler ki görünmeyen âleme inanırlar." (Bakara sûresi, 2/3).

matem yurduna döndüğünden, o adam şu elemli ve karanlık hali hissetmemek için sarhoşluktan başka çare bulamaz. Çünkü ortalıkta dehşet verici cenazeler ve ümitsizce ağlayan yetimler görür, herkes ona düşman ve yabancı görünür. Vicdanı azap içinde kalır.

Hakkı tanıyan, daima hak düşünen ve güzel ahlâklı olan adam ise nazarında pek güzel bir memlekete düşer. İşte bu iyi adam, gittiği her yerde büyük bir şenlik, her tarafta bir sevinç, bir eğlence, cezbe ve neşe içinde zikir meclisleri görür. Herkes ona dost ve akraba görünür. Bütün memlekette yaşasınlar ve teşekkürlerle umumi bir terhis şenliği vardır. O adam, sevinçli bir şekilde asker alımı için tekbir ve kelime-i tevhid nidalarıyla bir davul sesi, bir mûsikî işittir. Evvelki bahtsız adam hem kendisinin hem de bütün halkın elemiyle acı çekerken şu bahtiyar, hem kendisinin hem de herkesin sevinciyle mutlu olur, ferah bulur. O ticaretten güzel bir kazanç elde eder, Allah'a şükreder.

Sonra döner, öteki adama rastlar. Onun halini anlayınca şöyle der: "Yahu sen divane olmuşsun! İçindeki çirkinlikler dışına aksetmiş olmalı ki, gülmeyi ağlamak, terhisi soymak ve talan etmek zannetmişsin. Gözünden şu musibetli perdenin kalkması ve hakikati görebilmek için aklını başına al, kalbini temizle! Zira son derece adil, merhametli, idaresi altındakilerin hukukunu gözeten, kudretli, intizamı

seven, şefkatli bir Melik'in, göz önünde bu derece terakki ve mükemmellik eserlerinin sergilendiği bir memleket, senin zannettiğin gibi olamaz.”

Sonra o bedbahtın aklı başına gelir. Pişman olur ve “Evet, ben sarhoşluktan divane olmuştum. Allah senden razı olsun, beni cehennem gibi bir vaziyetten kurtardın.” der.

Ey nefsim! Bil ki, temsildeki birinci adam kâfir veya Allah'a isyan eden gafildir. Şu dünya onun gözünde baştan başa bir matem yurdudur. Bütün canlılar, ayrılık ve yokluk tokadıyla ağlayan birer yetimdir. Hayvanlar ve insanlar ise ecelin pençesiyle parçalanan kimsesiz başıbozuklardır. Dağlar ve denizler gibi büyük varlıklar, ruhsuz, dehşet verici cenazeler hükmündedir. Küfründen ve dalâletinden kaynaklanan daha bunun gibi pek çok elemli, ezici, dehşetli vehim ona manevî bir azap verir.

Diğer adam ise mümindir. Cenâb-ı Hâlık'ı tanır, tasdik eder. Onun gözünde şu dünya Rahman'ın bir zikir meclisi, insan ve hayvanların talim yeri, insanlarla cinlerin imtihan meydanıdır. Bütün hayvan ve insanların ölümü ise bir terhistir.

Hayat vazifesini bitirenler, yeni vazifelilere yer açılın ve onlar gelip çalışsınlar diye bu fâni diyardan, manevî bir sevinç içinde, derdi, sıkıntısı olmayan başka bir âleme giderler.

Hayvanların ve insanların doğumu ise askere, silah altına, vazife başına alınmaktır. Bütün canlılar vazifeli, sevinçli birer asker; işini doğru yapan, halinden memnun birer memurdur. İşitilen bütün sedâlar ise ya vazife başlangıcındaki zikir ve tesbihler, ya paydos esnasında duyulan şükür ve ferahlama nidaları veya çalışma neşesinden doğan nağmelerdir. O müminin nazarında bütün varlıklar, Seyyid-i Kerîm'inin ve Mâlik-i Rahîm'inin sevimli birer hizmetkârı, dost birer memuru, şirin birer kitabıdır. O talihli adamın imanından bunun gibi daha pek çok hoş, yüce, leziz ve tatlı hakikat tecelli eder, ortaya çıkar.

Demek, iman cennetteki Tûbâ ağacının² manevî bir çekirdeğini taşıyor. Küfür ise cehennemdeki Zakkum ağacının³ manevî bir tohumunu saklıyor.

Demek ki, selamet ve emniyet yalnız İslamiyet'te ve imandadır. Öyleyse daima,

⁴ *الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَىٰ دِينِ الْإِسْلَامِ وَكَمَالِ الْإِيمَانِ demeliyiz.*

² Tûbâ'nın, cennetteki bir ağaç olduğuna dair bkz. *Müsned* 4/183; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/29; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 16/429, 430; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 17/127, 128.

³ Zakkum ağacı için bkz. İsrâ sûresi, 17/60; Sâffât sûresi, 37/62-65; Duhân sûresi, 44/43-44; Vâkıa sûresi, 56/51-53; Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 42, *kader* 10; Tirmizî, *tefsîru sûre* (17) 4; İbn Mâce, *cehennem* 38; *Müsned* 1/300, 338.

⁴ Bize ihsan ettiği İslam dini ve kâmil iman nimeti sebebiyle Allah'a hamd olsun.

ÜÇÜNCÜ SÖZ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا^۱

İbadetin ne kadar büyük bir ticaret ve saadet, Allah'a isyanın ve haram zevklere düşkünlüğün ise ne büyük bir zarar ve felâket olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir zamanlar iki asker, uzak bir şehre gitmek için emir alırlar. Yol ikileşinceye kadar beraber giderler. Orada bulunan bir adam onlara şöyle der: “Şu sağdaki yol zararsızdır ve yolcularının onda dokuzu büyük kâr elde eder, rahatlık görür. Soldaki yolun ise hiç faydası olmamakla beraber on yolcusundan dokuzu zarara uğrar. Yolların ikisi de kısadır ve aynı uzunluktadır. Aralarında yalnız bir fark var ki,

¹ “Ey insanlar! (Hem sizi hem de sizden önceki insanları yaratan) Rabbinize ibadet ediniz.” (Bakara sûresi, 2/21).

düzeni ve kanunu olmayan sol yolun yolcusu çantasız, silahsız gider. Görünüşte bir hafiflik, yalancı bir rahatlık hisseder. Askerî düzen altındaki sağ yolun yolcusu ise besleyici gıdalarla dolu dört okkalık² bir çantayı ve her düşmanı alt edecek iki okkalık, devlete ait mükemmel bir silahı taşımaya mecburdur.”

Yolu tarif eden o adamın sözünü dinledikten sonra iki askerden bahtiyar olan sağa gider. Görünüşte omzuna ve sırtına bir ağırlık yüklenir. Fakat kalbi ve ruhu binlerce batman³ ağırlığındaki minnet ve korkulardan kurtulur.

Öteki, talihsiz olan ise askerliği bırakır. Düzene uymak istemez, sol tarafa gider. Bedeni bir batman ağırlıktan kurtulur; fakat kalbi binlerce batman minnet, ruhu da sonsuz korkular altında ezilir. Hem herkese dilenci olur hem de her şey ve her hadise karşısında titrer. Sonunda gideceği yere varır. Orada, asi ve kaçak olmanın cezasını görür.

Askerlik nizamını seven, çantasını ve silahını muhafaza edip sağ tarafa giden asker ise varmak istediği şehre kimsenin minneti altına girmeden, kimse-den korkmadan, kalbi ve vicdanı rahat bir şekilde ulaşır. Orada, vazifesini güzelce yapan namuslu bir askere yaraşır mükâfat görür.

² 1,282 kilogramlık ağırlık ölçüsü.

³ 7,692 kilogramlık ağırlık ölçüsü, 6 okka.

İşte ey isyankâr nefis!

Bil ki: O iki yolcudan birincisi, Allah'ın emirlerine itaat eden, öteki ise nefsin kötü arzularına uyan asi insandır. O yol, ruhlar âleminden gelip kabirden geçerek ahirete giden hayat yoludur. O çanta ve silah, ibadet ve takvayı temsil eder. İbadetin görünüşte bir ağırlığı olsa da mânâsında öyle bir rahatlık ve hafiflik vardır ki, tarif edilemez. Çünkü kul, namazında, ⁴أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ yani, “O’ndan başka Hâlık ve Rezzak yoktur! Zarar ve fayda O’nun elindedir.⁵ O hem Hakîm’dir, abes iş yapmaz; hem Rahîm’dir, ih-sanı, merhameti çoktur.” der. Buna inandığından, her şeyde bir rahmet hazinesinin kapısını bulur ve dua ile o kapıyı çalar. Her şeyi Rabbinin emrine boyun eğmiş görür, O’na sığınır. Tevekkül ile O’na dayanıp her musibet karşısında korunur. İmanı, kendisine tam bir emniyet hissi verir.

⁴ “Şehadet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur.” (Müslim, *salât* 60; Tirmizî, *salât* 216; Ebû Dâvûd, *salât* 178; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/292).

⁵ Bkz. Bakara sûresi, 2/102; Âl-i İmran sûresi, 3/26; 6/71; A’râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/18, 49, 106; Ra’d sûresi, 13/16; Tâhâ sûresi, 20/89; Enbiyâ sûresi, 21/66; Hac sûresi, 22/12; Furkan sûresi, 25/3, 55; Şuarâ sûresi, 26/73; Fetih sûresi, 48/11; Mücadele sûresi, 58/10; Mümtahine sûresi, 60/3; Ayrıca bkz. Tirmizî, *kader* 10; *Müsned* 6/441.

Evet, her hakiki iyi vasıf gibi cesaretin de kaynağı imandır, kulluktur;⁶ her kötü haslet gibi korkaklığın da kaynağı dalâlettir!⁷

Evet, yerküre bomba olup patlasa, muhtemeldir ki, kalbi tam nurlanmış bir kulu korkutmaz. Aksine o kul, Samed Rabbinin harika kudretini lezzetli bir hayret içinde seyreder. Akli aydınlanmış denilen kalbsiz ve Allah'a karşı asi, meşhur bir filozof ise gökte bir kuyruklu yıldız görse yerde titrer. "Acaba bu serseri yıldız dünyamıza çarpar mı?" deyip evhama düşer. (Bir vakit böyle bir yıldızdan koca Amerika titredi. Çokları gece vakti evlerini terk etti.)

Evet, insanın ihtiyaçları sınırsız olduğu halde, sermayesi neredeyse yok gibidir; sayısız musibete maruz kaldığı halde bunlara karşı koyacak kudreti hiç hükmündedir. Sermayesinin ve iktidarının sınırı, elinin yettiği yere kadardır. Emellerinin, arzularının, elem ve endişelerinin dairesi ise gözünün, hayalinin ulaştığı noktaya kadar genişir.

İşte bu derece aciz, zayıf, fakir ve muhtaç insan ruhu⁸ için ibadet, tevekkül, tevhid ve teslimin ne kadar büyük bir kâr, bir saadet, bir nimet olduğunu, bütün bütün kör olmayan görür, anlar.

⁶ Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/173.

⁷ Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/151; Enfâl sûresi, 8/12.

⁸ Bkz. Fâtır sûresi, 35/15.

Malûmdur ki, zararsız yol zararlı yola –onda bir kaybetme ihtimali olsa bile– tercih edilir. Kaldı ki, meselemiz olan kulluk yolu zararsızdır ve onda dokuz ihtimalle bir ebedî saadet hazinesine ulaştırır. Nefsin arzularına uyma ve Allah’a isyan yolunda ise –o yolda gidenlerin de itirafıyla– fayda yoktur ve onda dokuz ihtimalle ebedî azap ve helâk bulunur. Bu, sayısız ihtisas ve müşahede ehlinin şahitliğiyle sabittir; zevk ve keşf ehlinin haber vermesiyle, yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecede kesindir.

Kısacası: Ahiret saadeti gibi dünya saadeti de ibadette ve Allah’a kulluktur. Öyleyse daima ⁹الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى الطَّاعَةِ وَالتَّوْفِيقِ demeli ve Müslüman olduğumuza şükretmeliyiz.

⁹ Bize itaat ve muvaffakiyet nasip eden Allah’a hamd olsun.

DÖRDÜNCÜ SÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ¹

Namazın ne kadar kıymetli ve mühim olduğunu, ne kadar az bir gayretle ne çok şey kazandırdığını, namazsız insanın ne kadar divane ve zararda olduğunu iki kere iki dört eder derecesinde kesin bir şekilde anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, gör:

Bir zaman büyük bir hükümdar, iki hizmetkârını, her birine yirmi dört altın verip ikamet etmeleri için iki ay uzaklıktaki has ve güzel çiftliğine gönderir. Onlara der ki: “Şu parayı yol ve bilet masrafı yapınız,

¹ “Namaz, dinin direğidir.” hadisi için bkz. el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl* 3/135, 136; el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 3/39; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/404. Yakın lafızlar için ayrıca bkz. Tirmizî, *îmân* 8; *Müsned* 5/231, 237; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/428; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* 7/426.

orada size lâzım olacak bazı şeyleri satın alınız. Bir günlük mesafede bir istasyon var. Oraya hem araba hem gemi hem tren hem de uçak bulunur. Herkes sermayesine göre birine biner.”

İki hizmetkâr bu dersi aldıktan sonra yola çıkarlar. Bahtiyar olan, istasyona kadar parasının bir kısmını harcar. Fakat o masrafla birlikte, efendisinin hoşuna gidecek öyle güzel bir ticaret yapar ki, sermayesi birden bine çıkar.

Öteki hizmetkâr, talihsiz ve serseri olduğundan istasyona kadar yirmi üç altınını harcar. Kumar gibi şeylere verip ziyan eder. Elinde bir tek altın kalır. Arkadaşı ona, “Yahu, bu uzun yolda yaya ve aç kalmamak için şu altınını bir bilete ver. Efendimiz kerimdir; sana merhamet eder, işlediğin kusuru bağışlar. Seni de uçağa bindirirler, ikamet edeceğimiz yere bir günde gideriz. Yoksa iki ayda aşılın bu çölde aç, yaya ve yalnız yolculuk etmeye mecbur kalırsın.” der.

Acaba şu adam inat ederek o tek altınını bir define anahtarı hükmündeki bilete vermeyip geçici bir lezzet için eğlenceye sarf etse; onun gayet zararda, akılsız ve talihsiz olduğunu en akılsız adam bile anlamaz mı?

İşte ey namazsız insan ve ey namazdan hoşlanmayan nefsim!

O hükümdar, Rabbimiz, Hâlık'ımızdır. O iki hizmetkâr yolcudan biri dindar, namazını şevkle kılan; öteki ise gafil ve namazsız insandır. O yirmi dört altın, her günkü yirmi dört saatlik ömre işaret eder. O has çiftlik, cennettir. O istasyon, kabirdir. O seyahat ise insanın kabre, haşre, ebediyete gidecek yolculuğudur. Amellere ve takvanın derecesine göre, o uzun yol farklı mertebelerde kat edilir. Takva sahiplerinden bir kısmı, şimşek gibi, bin senelik yolu bir günde geçer. Bir kısmı da hayal gibi, elli bin senelik mesafeyi bir günde aşar. (Kur'an-ı Azîmüşşan bu hakikate iki ayetiyle işaret ediyor.²) O bilet ise namazdır. Bir tek saat, abdestle beraber beş vakit namaza kâfi gelir.

Acaba, yirmi üç saatini şu kısacık dünya hayatına sarf eden ve o uzun, ebedî hayata bir tek saatini ayırmayan insan, ne kadar zarardadır, nefsine ne kadar zulmeder ve ne kadar akılsızca davranır! Zira bin adamın katıldığı bir piyango kumarına malının yarısını vermeyi akıl kabul etmez, çünkü kazanç ihtimali binde birdir. Malının yirmi dörtte birini, kazanma

² Bkz. "Gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'na yükselir." (Secde sûresi, 32/5); "Melekler ve Ruh O'nun Arş'ına, uzunluğu elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4).

ihtimalinin yüzde doksan dokuz olduğu tasdik edilmiş ebedî bir hazineye vermemek de, aynı şekilde, akıldan ve hikmetten uzak hareket etmektir. Kendini akıllı zanneden insan bunu anlamaz mı?

Halbuki namazda ruh, kalb ve akıl için büyük bir rahatlık vardır. Hem namaz bedene de o kadar ağır bir iş değildir.

Hem namaz kılanın dünyaya ait diğer mubah işleri de güzel bir niyetle ibadet yerine geçer. İnsan, ömür sermayesini bu şekilde ahirete mal edebilir. Böylece fâni ömrünü bir yönüyle ebedileştirir.

BEŞİNCİ SÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ¹

Namaz kılmanın ve büyük günahları işlemememnin,² insan için ne derece hakiki bir vazife ve onun yaratılışına ne kadar uygun bir gaye olduğunu görmek istersen şu temsili hikâyeciğe bak, dinle:

Seferberlik halindeki bir taburda, biri eğitilmiş, vazifesini seven; diğeri acemi, nefesine düşkün iki asker bulunuyordu. Vazifesini seven, eğitime ve harbe katılır, işine dikkat eder, erzakını ve yiyeceğini hiç düşünmezdi. Çünkü onu beslemenin, ihtiyaçlarını karşılamamanın, hasta olduğunda tedavi etmenin, hatta ihtiyaç duyduğunda lokmayı ağzına koymanın

¹ "Allah fenâlıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir." (Nahl sûresi, 16/128).

² Bkz. Nisâ sûresi, 4/31; Şûrâ sûresi, 42/37; Necm sûresi, 53/32.

devletin işi olduğunu bilirdi. Onun asıl vazifesi eğitim ve hizmetti. Bazı erzak ve teçhizat işlerinde çalışır, kazan kaynatır, karavanayı yıkar, taşırdı. Ona, “Ne yapıyorsun?” diye sorulsa, “Nafakam için çalışıyorum.” demez, “Devletin işini görüyorum.” derdi.

Nefsine düşkün ve acemi olan diğer asker ise eğitime ve hizmete dikkat etmezdi. “O devletin işidir, bana ne!” der, daima nafakasını düşünüp onun peşinde koşar, taburunu terk eder, çarşıya gidip alışveriş yapardı.

Bir gün, talimli arkadaşı ona şöyle dedi: “Arkadaş, asıl vazifen eğitim almak ve savaşmaktır. Sen onun için buraya getirildin. Padişaha güven, o seni aç bırakmaz. Çünkü bu, onun vazifesidir. Hem sen aciz ve fakirsin, kendine her yerde yiyecek bulamazsın. Şimdi savaş ve seferberlik zamanıdır. Hem çalışmazsan sana asi der, ceza verirler. Evet, ortada iki vazife görünüyor. Biri, padişahınkidir ki, bazen onun işini gördüğümüz için bizi besler. Diğeri bizim vazifemiz, eğitim ve hizmettir. Hem padişah işimizi kolaylaştırır, bize yardım eder.”

Acaba o serseri asker, arkadaşına kulak vermezse ne kadar tehlikede kalır, anlarsın!

İşte ey tembel nefsim! O dalgalı harp meydanı, bu gürültülü ve sıkıntılı dünya hayatıdır. Taburlara taksim edilen ordu, bütün insanlıktır. O tabur

ise bu asrın İslam cemaatidir. O iki askerden biri, dinin farzlarını bilen ve yerine getiren, büyük günahları terk edip işlememek için nefsinin ve şeytanı yenmeye çalışan takva sahibi Müslümandır. Diğeri ise rızıkın gerçek sahibi Cenâb-ı Hakk'ı itham etmek derecesinde geçim derdine düşüp farz ibadetlerini terk eden ve tuttuğu yolda rastgele günahlar işleyen, zarar içindeki isyankârdır. O eğitim, başta namaz olmak üzere, ibadetlerdir. O harp ise nefse ve heveslere, cin ve insan şeytanlara karşı savaşıp kalbini ve ruhunu günahlardan, kötü ahlâktan ve ebediyen mahvolmaktan kurtarmaktır. Ve hikâyedeki iki vazifeden biri, hayatı verip insanı beslemek; diğeri ise hayatı verene ve kendisini besleyene kulluk edip yalvarmak, O'na tevekkül edip güvenmektir.

Evet hayat, Cenâb-ı Hakk'ın Samediyetine ulaşır sanatının en parlak mucizelerinden biri ve Rabbanî hikmetinin bir harikasıdır. İşte, bu hayatı kim vermiş ise rızıkla besleyen ve devam ettiren de O'dur,³ başkası olamaz! Buna delil mi istiyorsun?

³ Bkz. Bakara sûresi, 2/22, 60; En'âm sûresi, 6/99, 141, 142, 151; A'râf sûresi, 7/32, 160; Enfâl sûresi, 8/26; Yûnus sûresi, 10/31, 59, 93; Hûd sûresi, 11/6; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/20; Nahl sûresi, 16/72, 112, 114; İsrâ sûresi, 17/70; Ankebût sûresi, 29/17, 60, 62; Rûm sûresi, 30/37, 40; Sebe sûresi, 34/15, 24, 36; Yâsîn sûresi, 36/47; Zümer sûresi,

Meyve kurdu ve balık gibi en zayıf, en aptal hayvanlar en iyi şekilde beslenir. Çocuklar ve yavrular gibi en aciz, en nazik varlıklara en iyi rızık verilir.

Evet, helâl rızık kazanmanın iktidar ve irade ile değil, acz ve zaaf ile olduğunu anlamak için balıklar ile tilkileri, yavrular ile canavarları, ağaçlar ile hayvanları kıyaslamak kâfidir.

Demek ki, geçim derdi için namazını terk eden,⁴ eğitimi ve siperini bırakıp çarşıda dilencilik yapan askere benzer. Bununla beraber, başkalarına yük olmamak için, namazını kıldıktan sonra Cenâb-ı Rezzak-ı Kerîm'in rahmet mutfağından rızıkını bizzat aramak güzeldir, mertliktir ve bir ibadettir.

Hem fitratı ve manevî donanımı, insanın ibadet için yaratıldığını gösteriyor.⁵ Zira dünya hayatı için lâzım olan amel ve iktidar yönünden insan küçük bir serçe kuşuna bile yetişemez. Fakat manevî ve uhrevî hayatı için gerekli ilim, fakrını itiraf ederek Allah'a yalvarma ve ibadet yönünden, bütün canlıların sultanı ve kumandanı hükmündedir.

39/52; Mü'min sûresi, 40/13, 64; Fussilet sûresi, 41/10; Şûrâ sûresi, 42/12, 19, 27; Zâriyât sûresi, 51/22, 58; Cum'a sûresi, 62/11; Talâk sûresi, 65/3; Mülk sûresi, 67/15, 21.

⁴ Bkz. Tâhâ sûresi, 20/132; Zâriyât sûresi, 51/57-58.

⁵ Bkz. Zâriyât sûresi, 51/56.

Ey nefsim! Demek ki, dünya hayatını asıl maksat yapar ve daima ona çalışırsan, küçük bir serçe kuşunun askeri hükmünde olursun. Eğer ahiret hayatını asıl maksat yapıp bu hayatı da ona vesile ve tarla bilir,⁶ orası için çalışırsan, o vakit canlıların büyük bir kumandanı, şu dünyada Cenâb-ı Hakk'ın nazlı ve niyaz eden bir kulu, aziz ve muhterem bir misafiri olursun.

İşte sana iki yol.⁷ İsteddiğini seçebilirsin. Hidayeti ve başarıyı merhametlilerin en merhametlisi Allah'tan iste...

⁶ “Dünya, ahiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz. *el-Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/19; *el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ* 1/495; *es-Sehâvî, el-Makâsîdül-Hasene* s. 497; *Aliyyülkârî, el-Esrâru'l-Merfûa* s. 205. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresinin 20. ayetine ve *el-Hâkim, el-Müstedrek* 4/348; *Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ* 10/53; *ed-Deylemî, el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

⁷ Bkz. “şükür” ya da “küfür” yolu (*Dehr sûresi, 76/3*); “iki yol (hayır ve şer yolu)” (*Beled sûresi, 90/10*); “kötülük” ya da “takva” yolu (*Şems sûresi, 91/8*); “en kolay yol” ya da “en güç yol” (*Leyl sûresi, 92/5-10*).

ALTINCI SÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ¹

Nefsini ve malını Cenâb-ı Hakk'a satmanın, O'na kul ve asker olmanın ne kadar kârlı bir ticaret, ne kadar şerefli bir rütbe olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciği dinle:

Bir zamanlar bir padişah, emrindeki iki adama emaneten, içinde fabrika, makine, at ve silah gibi şeyler bulunan birer çiftlik verir. Fakat fırtınalı bir savaş zamanı olduğundan hiçbir şey kararında kalmaz, ya mahvolur ya da değişir. Padişah, kusursuz merhametiyle o iki adama en yüksek memurunu, başyaverini gönderir ve çok şefkatli bir ferman ile onlara şöyle der:

¹ "Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır." (Tevbe sûresi, 9/111).

“Elinizdeki emanetimi bana satınız. Ben sizin için muhafaza edeyim, boş yere ziyan olmasın. Savaş bittikten sonra onu size daha güzel bir şekilde iade edeceğim. Hem o emanet kendi malınızmış gibi size çok yüksek bir fiyat vereceğim. O makineler ve fabrikadaki âletler benim adımla ve benim tezgâhımda işletilecek, fiyatları birden bine yükselecek. Bütün kârı da size bırakacağım. Hem siz aciz ve fakirsiniz, o büyük işlerin giderlerini karşılayamazsınız. İhtiyacınız olan her şeyi ve bütün masrafları ben üzerime alacağım. Bütün geliri ve kazancı ise size vereceğim, vazifeniz bitene kadar elinizde bırakacağım. İşte beş mertebe kâr içinde kâr!..

Görüyorsunuz ki, hiç kimse elindeki muhafaza edemiyor. Eğer o emaneti bana satmazsanız, herkesinki gibi elinizden çıkacak ve boş yere gidecek. Hem o yüksek fiyattan da mahrum kalacaksınız. O nâzik, kıymetli âletler, ölçüler işlenecekleri uygun maden ve kullanılacakları iş bulunmayınca bütün bütün kıymetten düşecek. Hem idare ve muhafaza zahmeti ile külfeti başınıza kalacak. Hem de emanete hıyanet cezası göreceksiniz. İşte beş derece zarar içinde zarar...

Emanetimi bana satmak, bana asker olup onu benim adımla kullanmak demektir. Adi bir esir ve bir başıbozuk olmak yerine, yüce bir padişahın has, serbest, kıymetli bir askeri olursunuz.”

Şu iltifatı ve fermanı dinledikten sonra, o iki adamdan akli başında olan şöyle der:

— Başüstüne! Ben iftiharla satarım ve binlerce teşekkür ederim.

O çiftlikte ebediyen kalacakmış gibi dünyanın sarsıntılarından, gürültü ve sıkıntılarından habersiz, mağrur, nefsi firavunlaşmış, bencil ve ayyaş olan diğerk adam ise,

— Hayır! Padişah kimmiş! Ben mülkümü satmam, keyfimi bozmam, der.

Bir zaman sonra birinci adam öyle bir mertebeye çıkar ki, herkes onun haline gıpta eder. Padişahın lütfuna mazhar olur ve has sarayında saadet içinde yaşar. Diğer adam ise öyle bir hale düşer ki, hem herkes ona acır ve hem de “müstahaktır!” der. Çünkü hatasının neticesi olarak hem saadeti ve mülkü elinden kayıp gitmiştir hem de cezasını çekip azap görmektedir.

İşte ey hevesleri sınırsız nefis! Şu misalin dürbünüyle hakikatin yüzüne bak!

O padişah, Ezel ve Ebed Sultanı olan Rabbin, Hâlıkındır. O çiftlikler, makineler, âletler, ölçüler ise hayat dairende sahip oldukların; beden, ruhun ve kalbin ile onların içindeki göz ve dil, akıl ve hayal gibi zahirî ve batınî uzuvların, duygularındır. O şerefli başyaver, Resûl-u Kerim'dir (*sallallâhu aleyhi vesellem*).

Sağlam esaslar içeren o ferman ise Kur'an-ı Hakîm'dir ki, bahsettiğimiz büyük ticareti şu ayetle ilan ediyor:

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ²

Ve o dalgalı savaş meydanı, şu fırtınalı dünya yüzüdü; durmuyor, dönüyor, bozuluyor ve her insanın aklına şu fikri getiriyor: “Madem her şey fânidir, elimizden çıkacak, kaybolacak. Acaba bunları ebedileştirmenin bir çaresi yok mu?” Böyle düşünürken birden Kur'an'ın semavî sedâsı işitilir: “Evet, var. Hem de beş mertebe içinde kârlı bir şekilde güzel ve kolay bir çaresi var.”

Soru: Nedir?

Cevap: Emaneti hakiki sahibine satmak... İşte o satışta, beş derece kâr içinde kâr vardır.

Birinci Kâr: Fâni mal sonsuzluk kazanır. Çünkü Kayyum ve Bâki olan Zât-ı Zülcelâl'e verilen ve O'nun yolunda sarf edilen şu geçici ömür ebedileşir, bâki meyveler verir. O vakit ömrün dakikaları, âdetâ tohumlar, çekirdekler gibi görünüşte yok olup çürüse de bekâ âleminde saadet çiçekleri açar ve sümbüllenir. Ve berzah âleminde parlak, hoş, sevimli birer manzara haline gelir.

İkinci Kâr: Cennet gibi bir karşılık verilir.

² “Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.” (Tevbe sûresi, 9/111).

Üçüncü Kâr: Her uzvun ve kabiliyetin kıymeti, birden bine çıkar.

Mesela, akıl bir âlettir. Eğer onu Cenâb-ı Hakk'a satmayıp nefis hesabına çalıştırırsan, öyle uğursuz, sıkıntı veren ve insanı taciz eden bir âlet olur ki, geçmiş zamanın hazin elemelerini ve gelecek zamanın korkutucu hallerini senin şu biçare başına yükler. Uğursuz ve zararlı bir âlet seviyesine iner. İşte bunun içindir ki, Allah'a isyan eden bir insan, aklın verdiği sıkıntıdan ve rahatsızlıktan kurtulmak için çoğunlukla ya sarhoşluğa ya da eğlenceye sığınır. Eğer Hakiki Mâlik'ine satıl- sa ve O'nun hesabına çalıştırılrsa akıl öyle tılsımlı bir anahtar olur ki, şu kâinattaki sayısız rahmet hazinesini ve hikmet definesini açar. Böylece sahibini ebedî saadete hazırlayan Rabbanî bir kılavuz derecesine çıkar.

Mesela, göz bir uzuvdur ki, ruh bu âlemi o pence- reden seyrederek. Eğer onu Cenâb-ı Hakk'a satmayıp nefis hesabına çalıştırırsan; geçici, devamsız bazı gü- zellikleri, manzaraları seyrederek şehvete ve nefsin heveslerine adi bir hizmetkâr olur.

Eğer her şeyi gören Sâni'ine satarsan, O'nun he- sabına ve izni dairesinde kullanırsan o zaman göz, şu büyük kâinat kitabının okuyucusu, şu âlemdeki Rabbanî sanat mucizelerinin bir seyircisi ve yeryüzü bahçesindeki rahmet çiçeklerinin mübarek bir arısı mertebesine çıkar.

Mesela, dildeki tat alma duyusunu Fâtır-ı Hakîm'ine satmayıp nefis hesabına, miden için çalıştırsan, o vakit mide fabrikasına bir kapıcı seviyesine iner, kıymeti düşer. Eğer Rezzak-ı Kerim'e satarsan, o tat alma hissi ilahî rahmet hazinelerinin mahir bir nezaretçisi ve Samed Yaraticının kudret sofralarının şükreden bir müfettişi rütbesine yükselir.

İşte ey akıl, dikkat et! Uğursuz bir âlet nerede, kâinatın anahtarı nerede? Ey göz, güzel bak! Adi bir yol gösterici nerede, kâinat kitabının ilim sahibi bir seyircisi nerede? Ve ey dil, iyi tat! Bir kapıcı ve bir fabrika yasakçısı nerede, Cenâb-ı Hakk'ın hususi rahmet hazinesinin nâzırı nerede?..

Bunlar gibi başka âletleri ve uzuvları da kıyaslasan, hakikaten müminin cennete lâayık ve kâfirin cehenneme müstahak bir mahiyet kazandığını anlarsın. Onların öyle bir kıymet almalarının sebebi, müminin imanı ile Hâlık'ının emanetini O'nun adına ve izni dairesinde kullanması; kâfirin ise emanete hıyanet edip onu nefs-i emmare hesabına çalıştırmasıdır.

Dördüncü Kâr: İnsan zayıftır, belâları çok; fakirdir, ihtiyacı pek fazla; acizdir, hayat yükü pek ağırdır... Eğer Kadîr-i Zülcelâl'e dayanıp tevekkül etmezse, O'na güvenip teslim olmazsa vicdanı daima azap içinde kalır. Neticesiz zahmetler, elemeler, üzüntüler onu boğar; ya sarhoş ya da canavar eder.

Beşinci Kâr: Zevk, keşif, ihtisas ve müşahede ehli, bütün o uzuv ve âletlerin ibadetinin, tesbihatının ve o yüksek ücretlerin, en muhtaç olduğu bir zamanda, sana cennet yemişleri suretinde verileceğinde ittifak etmişlerdir.

İşte bu beş mertebe içindeki kârlı ticareti yapmazsan, şu kârlardan mahrum kalmanın yanında, beş derece zarar içinde zarara düşeceksin.

Birinci Zarar: O kadar sevdiğin mal ve evlat, taparcasına bağlandığın nefsin ve heveslerin, tutkun olduğu gençlik ve hayat ziyan olup gidecek; günahlarını, elemlerini boynuna yükleyip elinden çıkacaklar.

İkinci Zarar: Emanete hıyanetin cezasını çekeceksin. Çünkü en kıymetli âletleri en kıymetsiz işlerde kullanıp nefsine zulmettin.

Üçüncü Zarar: Bütün o kıymetli maddî manevî donanımını hayvanlıktan çok aşağı bir seviyeye düşürüp ilahî hikmete iftira ve zulmettin.

Dördüncü Zarar: Acz ve fakrın ile beraber,³ o pek ağır hayat yükünü zayıf beline yükleyip yok oluş ve ayrılık sillesi altında daima feryat edeceksin.

Beşinci Zarar: Sana ebedî hayatın esaslarını ve ahiret saadeti için gerekli olan şeyleri elde etmen için

³ Bkz. Fâtır sûresi, 35/15.

verilen akıl, kalb, göz ve dil gibi Rahman'ın güzel hediyelerini, cehennem kapılarını açacak çirkin bir surete çevirmektedir.

O halde, şimdi bu emaneti satmaya bakacağız. Acaba o kadar ağır bir şey midir ki, çokları satmaktan kaçıyor? Hayır, asla! Hiç öyle ağırlığı yoktur. Zira helâl dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur.⁴ Allah'ın farz kıldığı şeyler ise hafif ve azdır. Allah'a kul ve asker olmak öyle lezzetli bir şereftir ki, tarif edilemez.

Öyleyse bir asker gibi yalnız Allah namına başlamalı, işlemeli ve Allah hesabına vermeli, almalı, O'nun izni ve kanunu dairesinde hareket etmeli, sükûnet bulmalı... Kusur işleyince de istiğfar etmeli:

“Ya Rab! Kusurumuzu affet, bizi kendine kul kabul et, emanetini geri alma zamanına kadar bizi emanette emin kıl. Âmin!..” diyerek O'na yalvarmalı.

⁴ “Allahım, haramına karşı helâlinle **bana kifâyet et.**” anlamındaki dua için bkz. Tirmizî, *deavât* 110; *Müsned*, 1/153.

YEDİNCİ SÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Su kâinatın anlaşılması zor tılsımını çözen اٰمَنْتُ¹ insan ruhu için saadet kapısını açan ne kadar kıymetli iki anahtar olduğunu; sabır ile Hâlık'ına tevekkül edip sığınmanın, şükür ile Rezzak'ından talepte bulunmanın ve O'na duanın ne kadar faydalı, panzehir gibi iki ilaç olduğunu; Kur'an'ı dinlemenin, onun hükümlerine boyun eğmenin, namaz kılmanın ve büyük günahları terk etmenin ebediyet yolculuğunda ne kadar mühim, değerli, parlak birer bilet, ahiret için birer

¹ "Allah'a ve ahiret gününe iman ettim." Allah'a ve ahiret gününe iman ile ilgili ayetler için bkz. Bakara sûresi, 2/8, 62, 126, 177, 228, 232, 264; Âl-i İmran sûresi, 3/114; Nisâ sûresi, 4/38, 39, 59, 136, 162; Mâide sûresi, 5/69; Tevbe sûresi, 9/18, 19, 29, 44, 45, 99; Nûr sûresi, 24/2; Mücadele sûresi, 58/22; Talâk sûresi, 65/2.

azık ve kabir için nur olduğunu anlamak istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir zamanlar bir asker, savaş ve imtihan meydanında, kâr ve zarar deveranında pek müthiş bir hale düşer. Şöyle ki:

Sağ ve sol tarafından iki dehşetli, derin yara almıştır. Arkasında cüsseli bir aslan, sanki ona saldırmak için fırsat kollamaktadır. Ve gözü önünde bütün sevdiklerini asıp yok eden bir darağacı kurulmuş, onu da beklemektedir. Bu haliyle uzun bir yolculuğa çıkacak, başka bir diyara gönderilecektir. O biçare asker, şu dehşetli halde ümitsizce düşünürken sağ tarafında Hızır gibi hayrı tavsiye eden, nuranî bir zât belirir. Ona der ki:

“Ümitsiz olma! Sana iki tılsım öğreteceğim. Onları güzelce değerlendirirsen, o aslan sana itaat eden bir at olur. O darağacı da keyif ve seyir için hoş bir salıncağa döner. Hem sana iki ilaç vereceğim. Onları güzelce kullanırsan çürüyüp fena koku yayan o iki derin yaran, Gül-ü Muhammedî (*aleyhissalâtü vesse-lam*) denilen güzel kokulu iki latif çiçek haline gelir. Hem sana bir bilet vereceğim. Onunla, uçar gibi, bir senelik yolu bir günde gidersin. İnanmıyorsan bunları bir tecrübe et ki, doğru olduklarını anlayasın.” O asker hakikaten bir parça tecrübeyle doğru olduğunu tasdik eder.

Evet, ben, yani şu biçare Said dahi bunu tasdik ederim. Çünkü biraz tecrübe ettim, pek doğru gördüm.

Sonra o asker birden, sol tarafından şeytan gibi hilekâr, ayyaş, aldatıcı bir adamın ziynetler, süslü suretler, gösterişli fanteziler ve içkiler ile gelip karşısında durduğunu görür. Adam ona:

— Hey arkadaş! Gel, beraber eğlenip keyfedelim. Şu güzel kadın suretlerine bakalım, şu hoş şarkıları dinleyelim, şu tatlı yemekleri yiyelim, der ve sorar, gizlice okuduğun o şey de nedir?

— Bir tılsım.

— Bırak şu anlaşılmaz işi. Hazır keyfimizi bozmayalım. Peki, ellerindeki şu şey nedir?

— Bir ilaç.

— At şunu. Sağlamsın, neyin var? Şimdi alkış zamanıdır. Ya şu beş nişanlı kâğıt?

— Bir bilet. Bir tayin senedi.

— Yırt onları! Şu güzel bahar mevsiminde yolculuk bizim nemize gerek, der.

Her bir hileyle onu ikna etmeye çalışır. Hatta o biçare asker, ona biraz meyleder.

Evet, insan aldanır. Ben de öyle bir hilekâra alandım.

Sonra birden sağ tarafından gök gürültüsü gibi bir ses gelir, o askere şöyle der: “Sakın aldanma! Ve o hilekâra de ki: Sende eğer arkamdaki aslanı

öldürüp önümdeki darağacını kaldıracak, sağımdaki ve solumdaki yaraları iyileştirip yolculuğuma son verecek bir çare varsa, bulursan haydi göster, görelim. Sonra, 'Gel keyfedelim' de. Yoksa sus hey sersem! Ta ki, Hızır gibi semâdan haber getiren bu zât diyeceğini desin."

İşte ey gençliğinde gülmüş, şimdi güldüğüne ağlayan nefsim! Bil ki, o biçare asker sensin ve bütün insanlardır. O aslan, eceldir. O darağacı, ölüm, yokluk ve ayrılıktır; gece-gündüz döngüsünde her dost veda eder, kaybolur. O iki yaradan biri, insanın kendisine sıkıntı veren sınırsız aczi, diğeri elemli ve sonsuz fakrıdır.² O sürgün ve yolculuk ise ruhlar âleminden, anne karnından, çocukluktan, ihtiyarlıktan, dünyadan, kabirden, berzahtan, haşirden ve sırattan geçen uzun bir imtihan seferidir. Ve o iki tılsım, Cenâb-ı Hakk'a ve ahirete imandır.

Evet, şu kutsî tılsım sayesinde ölüm, mümin insanı dünya zindanından cennet bahçelerine, Rahman'ın huzuruna götüren emre amade bir at ve burak suretini alır. Bunun içindir ki, ölümün hakikatini gören kâmil insanlar onu sevmiş, ölüm daha gelmeden ölmek istemişler.³ Hem yokluk, ayrılık, ölüm ve aslında bir darağacı olan zaman, o iman tılsımı ile

² Bkz. Fâtır sûresi, 35/15.

³ Bkz. Yûsuf sûresi, 12/101.

Sâni-i Zülcelâl'in mucizelerinin taze taze, renk renk, çeşit çeşit nakışlarını, kudretinin harikalarını, rahmetinin tecellilerini tam bir lezzetle seyretmek için birer vasıta haline gelir. Evet, güneşin ışığındaki renkleri gösteren aynaların yenilenmesi ve sinema perdelelerinin değişmesi, daha hoş, daha güzel manzaralar meydana getirir.

Hikâyedeki iki ilahtan biri, sabır ve tevekküldür. Hâlîk'ının kudretine dayanmak, hikmetine güvenmektir. Öyle mi?

Evet, ⁴كُنْ فَيَكُونُ⁴ emrinin sahibi bir Cihan Sultanı'na acz tezkeresiyle dayanan bir insanın ne korkusu olabilir? Zira o, en dehşetli musibet karşısında ⁵إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ⁵ deyip kalb huzuru ile Rabb-i Rahîm'ine güvenir. Allah'ı hakkıyla bilen, aczden, Allah korkusundan lezzet duyar. Evet, korkuda bir lezzet vardır. Eğer bir yaşındaki çocuğun akli olsa ve ona, “En tatlı halin nedir?” diye sorulsa, “Aczimi, zayıflığımı anlayıp annemin tatlı tokadından korkarak yine onun şefkatli sinesine sığındığım haldir.” diyecektir.

⁴ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü’min sûresi, 40/68).

⁵ “(Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musibet geldiğinde,) ‘Biz Allah’a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O’na döneceğiz’ (derler).” (Bakara sûresi, 2/156).

Halbuki bütün annelerin şefkatleri, Cenâb-ı Hakk'ın rahmet tecellilerinin ancak bir parıltısıdır.⁶ Onun için kâmil insanlar, aczde ve Allah korkusunda öyle bir lezzet bulmuşlar ki, kendi kuvvetlerine hiç güvenmeyip acz ile Allah'a sığınmışlar. Aczi ve korkuyu kendilerine şefaathçi yapmışlar.

Diğer ilaç ise şükür ve kanaat, talep ve dua ile Rezzak-ı Rahîm'in rahmetine güvenmektir. Öyle mi?

Evet, bütün yeryüzünü bir nimet sofrası yapan ve bahar mevsimini bir çiçek destesi halinde o sofranın yanına koyan, üstüne serpen sonsuz cömertlik sahibi Kerîm bir Zât'ın misafirine, fakrı ve ihtiyaçları nasıl elemli ve ağır gelebilir? Onun fakrı ve ihtiyacı, hoş bir lezzete dönüşür. Tıpkı aldığı lezzet gibi fakrının da artması için çalışır. O yüzden kâmil insanlar, fakr ile övünmüşler.⁷ (Sakın yanlış anlama! Bu, Allah'a karşı fakrını hissedip yalvarmak demektir. Yoksa onu halka gösterip bir dilenci vaziyeti almak değil.)

⁶ Mahlûkatta bulunan acıma hissini, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin yüz mertebesinden sadece birinin, bütün mahlûkat arasında taksim edilmiş hali olduğuna dair bkz. Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21; Tirmizî, *deavât* 99; İbn Mâce, *zühd* 35; Dârimî, *rikak* 69; *Müsned* 2/334, 434, 484, 514, 526, 3/55, 4/312, 5/439.

⁷ Bkz. *es-Sehâvî*, *el-Makâsîdü'l-Hasene* s. 745; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 320; *el-Aclûnî*, *Keşfü'l-Hafâ* 2/113; *ed-Deylemî*, *el-Müsned* 2/70, 71.

Hikâyedeki bilet ise başta namaz olmak üzere farzları yerine getirmek, büyük günahları terk etmektir. Öyle mi?

Evet, bütün ihtisas, müşahede, zevk ve keşf ehlinin ittifakıyla o uzun ve karanlık ebediyet yolculuğunda yol azığı, ışık ve burak; ancak Kur'an'ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmak ile elde edilebilir. Yoksa ilim ve felsefe, sanat ve hikmet o yolda beş para etmez. Onların ışığı, kabir kapısına kadardır.⁸

İşte ey tembel nefsim! Beş vakit namazı kılmanın, yedi büyük günahı terk etmenin zahmeti ne kadar az ve hafif!.. Neticesi, meyvesi ve faydası ne kadar çok, mühim ve büyük!.. Aklın varsa, bozulmamışsa bunu anlarsın. Ve seni Allah'a isyana ve haram zevklere teşvik eden şeytana ve o aldatıcı adama dersin ki:

“Eğer ölümü öldürüp fâniliği, yok oluşu dünyadan, acz ile fakrı insanlıktan kaldırıp kabir kapısını kapatmanın çaresi varsa, söyle, dinleyelim. Yoksa sus!.. Kâinatın büyük mescidinde Kur'an, kâinatı okuyor! Onu dinleyelim. O nur ile nurlanalım, hidayetiyle amel edelim ve onu daimî vird edinelim. Evet, söz odur ve ona derler. Hak olup, Hak'tan gelip Hak diyen ve hakikati gösteren, nuranî hikmeti neşreden odur.”

⁸ Ölüyü, mezara kadar takip eden üç şeyden ailesi ve malının geriye dönüp, sadece amelinin kendisiyle kalacağına dair bkz. Buhârî, *rikak* 42; Müslim, *zühd* 5; Tirmizî, *zühd* 46; Nesâî, *cenâiz* 52; *Müsned* 3/110.

اللَّهُمَّ نَوِّرْ قُلُوبَنَا بِنُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْآنِ⁹

اللَّهُمَّ أَغْنِنَا بِالْإِفْتِقَارِ إِلَيْكَ وَلَا تَفْقُرْنَا بِالْإِسْتِغْنَاءِ عَنْكَ¹⁰

تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مِنْ حَوْلِنَا وَقَوَّتِنَا وَالتَّجَانُّا إِلَى حَوْلِكَ وَقَوَّتِكَ
فَاجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَوَكِّلِينَ عَلَيْكَ [وَلَا تَكِلْنَا إِلَى أَنْفُسِنَا] وَاحْفَظْنَا
بِحِفْظِكَ وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَصَلِّ وَسَلِّمْ
عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَصَفِيِّكَ وَخَلِيلِكَ وَجَمَالِ
مَلِكِكَ وَمَلِكِ صُنْعِكَ وَعَيْنِ عِنَايَتِكَ وَشَمْسِ هِدَايَتِكَ وَلِسَانِ
حُجَّتِكَ وَمِثَالِ رَحْمَتِكَ وَنُورِ خَلْقِكَ وَشَرَفِ مَوْجُودَاتِكَ
وَسِرَاجِ وَحْدَتِكَ فِي كَثْرَةِ مَخْلُوقَاتِكَ وَكَاشِفِ طَلْسِمِ
كَائِنَاتِكَ وَدَلَالِ سُلْطَنَةِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمُبْلَغِ مَرْضِيَّاتِكَ وَمُعْرِفِ
كُنُوزِ أَسْمَائِكَ وَمُعَلِّمِ عِبَادِكَ وَتَرْجَمَانِ آيَاتِكَ وَمِرَاتِ جَمَالِ
رُبُوبِيَّتِكَ وَمَدَارِ شُهُودِكَ وَإِشْهَادِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ الَّذِي
أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَعَلَى

⁹ Allahım, kalbimizi iman ve Kur'an nuruyla nurlandır.

¹⁰ "Allahım, Sana karşı fakrımızla bizi zengin kıl; Senden istigna ile bizi fakir düşürme." el-Bâkullânî, *I'câzü'l-Kur'ân*, s. 129. Ayrıca, benzer ifadelerle değişik dualarda da geçmektedir: Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühd* 1/71; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/225; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* 1/71, 315; el-Azîmâbâdî, *Avnül'-Ma'bûd* 4/283; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* 16/28.

إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلَىٰ مَلَائِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ وَعَلَىٰ
عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ آمِينَ¹¹

¹¹ “Allahım! Biz kendi havl ve kuvvetimizden sıyrılıp Senin havl ve kuvvetine sığındık. Sen de bizi, Sana tevekkül edenlerden eyle. [Bizi nefsimizle baş başa bırakma.*] Bizi hıfzınla koru. Bize ve erkek, kadın bütün müminlere rahmet et. Kulun, nebîn, safiyyin, halilin, mülkünün cemâli, yarattığın sanatlı varlıkların melîki ve sultanı, inayetinin göz bebeği, hidayetinin güneşi, hüccetinin lisanı, rahmetinin misali, mahlûkatının nuru, mevcudatının şerefi, mahlûkatının kesreti içinde vahdetinin kandili, kâinatının tılsımının kâşifi, rubûbiyet saltanatının ilancısı, razı olduğun şeylerin tebliğcisi, esmâ-yı hüsnanın hazinelerinin tarif edicisi, kullarının muallimi, ayetlerinin tercümanı, rubûbiyetinin güzelliğinin aynası, Senin görülüp gösterilmene vesile olan habibin ve âlemlere rahmet olarak gönderdiğin resûlün olan Efendimiz Muhammed’e (*sallallahü aleyhi ve sellem*), bütün âl ve ashabına, kardeşleri olan nebî ve resûllere, melâike-i mukarrebine ve salih kullarına salât ve selam et. Âmin.”

* Bizi nefsimizle baş başa bırakma.” Bu ifade aynen ya da yakın ifadelerle, Peygamber Efendimiz’in (*sallallahü aleyhi ve sellem*), değişik zamanlarda yaptığı veya tavsiye ettiği dualarında yer almaktadır: Ebû Dâvûd, *edeb* 101; *Müsned* 1/412, 5/42, 191; el-Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred* s. 244; en-Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ* 6/147, 167; en-Nesâî, *Amelü’l-Yevm ve’l-Leyle* 1/381, 413; et-Tayâlisî, *el-Müsned* 1/117; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/20; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 3/250; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr* 5/119, 157, 9/186.

SEKİZİNCİ SÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ¹ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ²

Ş u dünyanın, insan ruhunun, insanda dinin mahiyet ve kıymetini; eğer hak din olmazsa dünyanın bir zindan, dinsiz insanın da en talihsiz varlık olacağını gösteren ve şu âlemin tilsimini çözen, insanın ruhunu karanlıklardan kurtaran sözlerin **يَا اللَّهُ** ve **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ**³ olduğunu⁴ anlamak istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

¹ “Allah o ilahdır ki, kendisinden başka ilah yoktur. Hayy (her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedi hayat sahibi) O’dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O’dur.” (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2).

² “Allah katında hak din, İslam’dır.” (Âl-i İmran sûresi, 3/19).

³ “Allah’tan başka ilah yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19).

⁴ Bkz. A’lâ sûresi, 87/14-19.

Bir zamanlar iki kardeş beraber uzun bir seyahate çıkarlar. Gide gide önlerinde yol ikileşir. O yol ayrımında ciddi bir adam görürler. Ona, “Hangi yol iyidir?” diye sorarlar. O da, “Sağ yolda kanuna ve düzene uyma mecburiyeti var. Fakat o külfet içinde bir emniyet ve saadet bulunur. Sol yolda ise görünüşte bir serbestlik ve hürriyet, fakat o serbestlik içinde bir tehlike ve her türlü sıkıntı var. Şimdi seçme hakkı sizde.” diye cevap verir.

Bunu dinledikten sonra güzel huylu kardeş تَوَكَّلْتُ⁵ deyip sağ yola gider, kanuna ve düzene uymayı kabul eder. Ahlâksız ve serseri olan diğeri ise sırf serbestlik için sol yolu seçer. Şimdi, görünüşte hafif, mânen ağır bir vaziyette giden bu adamı hayalen takip edelim:

İşte bu adam, dereler tepeler aşırıp gide gide ıssız bir ovaya vardı. Birden müthiş bir sedâ işitti. Dehşetli bir aslanın meşelikten çıkıp kendisine hücum ettiğini görünce kaçtı. Sonra altmış arşın⁶ derinliğinde susuz bir kuyuya rastladı ve korkusundan içine atladı. Kuyunun yarısına kadar düştüğü sırada elleri bir ağaca

⁵ “Allah’a tevekkül ettim. (Allah kerim..!)” (Hûd sûresi, 11/56) Benzer ayet-i kerimeler için bkz. Tevbe sûresi, 9/129; Yûnus sûresi, 10/71; Hûd sûresi, 11/88; Yûsuf sûresi, 12/67; Ra’d sûresi, 13/30; Şûrâ sûresi, 42/10.

⁶ 68 santimetrelük uzunluk ölçüsü.

yapıştı. Kuyunun duvarında yeşermiş olan o ağacın iki kökü vardı. Biri beyaz biri siyah iki fare o köklere musallat olmuş, onları kemiriyordu. Adam yukarıya baktı, gördü ki, aslan bir nöbetçi gibi kuyunun başında duruyor. Aşağıya baktı, gördü ki, dehşetli bir ejderha bekliyor. Ağız, kuyu ağız gibi geniş olan o ejderha başını kaldırmış, adamın otuz arşın yukarıdaki ayağına yaklaşmıştı. Sonra adam kuyunun duvarına baktı, gördü ki etrafını ısırıcı, zararlı böcekler sarmış. Ağacın başına bakınca onun bir incir ağacı olduğunu fark etti. Fakat alışılmadık bir şekilde, o ağacın dallarında cevizden nara kadar pek çok çeşit meyve vardı.

İşte şu adam, anlayışsızlığından ve akılsızlığından, bunun basit bir iş olmadığını fark edemedi. Bu tuhaf hadiselerin arkasında garip sırların ve pek büyük bir işleyicinin var olduğunu kavrayamadı; oysa bu işler tesadüfî olamaz.

Kalbi, ruhü ve akli şu elemli vaziyetten içten içe feryat ettiği halde, nefs-i emmaresi, güya bir şey yokmuş gibi bilmezden gelip ruhunun ve kalbinin ağlamasına kulağını tıkayıp kendini aldattı, adam sanki bir bahçedeymişçesine o ağacın meyvelerini yemeye başladı. Halbuki o meyvelerin bir kısmı zehirli ve zararlıydı.

Bir kutsî hadiste Cenâb-ı Hak ⁷ أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِ بِي يٰni “Kulum beni nasıl tanır, ona öyle muamele ederim.” buyurmuş.

İşte bu talihsiz adam, su-i zannı ve akılsızlığı yüzünden şahit olduğu hadiseleri basit ve hakikat zannetti. Öyle de muamele gördü, görüyor ve görecek! Ne ölüp kurtuluyor ne de yaşıyor,⁸ böylece azap çekiyor. Biz de şu uğursuzu azap içinde bırakıp öteki kardeşin haline bakalım:

İşte sağ yolda giden şu mübarek, akıllı adam, kardeşi gibi sıkıntı çekmez. Güzel ahlâklı olduğundan güzel şeyler düşünür, güzel hülyalar kurar, iç huzuruna erer. Hem de kardeşi gibi zahmet ve zorluk çekmez. Çünkü düzeni bilir, ona uyar, kolaylık görür. Asayiş ve emniyet içinde serbestçe dolaşır.

Sonra bir bahçeye rast gelir. Bahçede hem güzel çiçek ve meyveler, hem de bakılmaması gereken pis, haram şeyler vardır. Kardeşi de böyle bir yere girmişti; fakat pis şeylere dikkat edip onlarla meşgul olmuş, midesini bulandırmış, hiç istirahat edemeden çıkıp gitmişti. Bu adam ise “Her şeyin iyisine bak”

⁷ Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslim, *zikir* 2, 19, *tevbe* 1; Tirmizî, *zühd* 51, *deavât* 131; İbn Mâce, *edeb* 58; Dârimî, *rikak* 22; *Müsned* 2/251, 315, 391, 413, 445, 482, 516, 517, 524, 534, 3/210, 277, 491, 4/106.

⁸ A'lâ sûresi, 87/13.

kaidesince amel edip helâl olmayan şeylere hiç bakmaz. İyi şeylerden faydalanır, güzelce istirahat ederek bahçeden çıkıp gider.

Sonra o da kardeşi gibi büyük bir ovaya varır. Birden, hücum eden bir aslanın sesini işitir ve korkar, fakat kardeşi kadar değil. Çünkü hüsn-ü zanıyla, güzel düşünerek, “Şu ovaya hükmeden biri var ve bu aslan onun emri altında bir hizmetkâr olabilir.” deyip teselli bulur. Fakat yine de kaçır ve altmış arşın derinliğindeki susuz bir kuyuya rast gelir, içine atlar. Kardeşi gibi kuyunun ortasında bir ağaca tutunup havada asılı kalır. Bakar ki, iki hayvan, o ağacın iki kökünü kemiriyor. Yukarıya bakar bir aslan, aşağıya bakar bir ejderha... Tıpkı kardeşi gibi garip bir vaziyet görür. Dehşete düşer. Fakat onunki, kardeşinin dehşetinden bin derece hafiftir. Çünkü güzel ahlâkı, ona güzel fikirler vermiş, güzel düşünmek de her şeyin güzel tarafını göstermiştir.

İşte bu yüzden, “Bu garip işler, birbiriyle alâkalıdır. Hepsi bir emirle olmuş gibi görünüyor. Öyleyse bunda bir tılsım var. Evet, bu işler, gizli bir hükümdarın emriyle döner. Öyleyse ben yalnız değilim, o gizli hükümdar bana bakıyor, beni tecrübe ediyor ve bir maksat için bir yere sevk ve davet ediyor.” diye düşünür.

Şu tatlı korkudan ve güzel fikirden şöyle bir merak doğar: Acaba beni tecrübe edip kendini bana tanıtmak isteyen ve bu hayret verici yolla beni bir maksada sevk eden kimdir?

Sonra, onu tanıma merakından tılsım sahibine karşı bir muhabbet ortaya çıkar ve bu muhabbetten, o tılsımı çözme arzusu uyanır. O arzudan da tılsım sahibini razı edecek ve onun hoşuna gidecek güzel bir vaziyet alma iradesi doğar.

Sonra adam ağacın başına bakar, onun bir incir ağacı olduğunu görür. Fakat dallarında binlerce ağacın meyvesi vardır. O vakit korkusu tamamen gider. Kesinlikle anlar ki, bu incir ağacı bir liste, bir fihrist, bir sergidir. “O gizli hükümdar, bağ ve bahçesindeki meyvelerin numunelerini, bir tılsım ve bir mucizeyle o ağaca takmış ve o ağacı, misafirlerine hazırladığı yiyeceklere birer işaret suretinde süslemiş olmalı. Yoksa bir tek ağaç, binlerce ağacın meyvelerini veremez.” diye düşünür.

Sonra dua etmeye başlar. Tılsımın anahtarı ona ilham edilsin diye şöyle seslenir: “*Ey bu yerlerin hâkimi! Senin bahtına düştüm. Sana sığınıyorum, senin hizmetkârınım, rızanı istiyorum ve seni arıyorum.*”

Bu yakarıştan sonra birden kuyunun duvarı yarılr, şahane, nezih ve güzel bir bahçeye kapı açılır. Ejderhanın ağzı, o kapıya dönüşür ve aslan ile

ejderha, iki hizmetkâr suretini alarak onu içeri davet eder. Hatta aslan, adamın emrine amade bir at şekline girer.

İşte ey tembel nefsim ve ey hayalî arkadaşım! Geliniz, bu iki kardeşin vaziyetlerini karşılaştıralım. Böylece, iyilik nasıl iyilik⁹ ve fenalık nasıl fenalık getirir; görelim, bilelim.

Bakınız, sol yolun talihsiz yolcusu, her an ejderhanın ağzına girecekmiş gibi titriyor. Sağ yolun bahtiyar yolcusu ise meyveli ve göz alıcı bir bahçeye davet ediliyor. O talihsiz yolcunun kalbi, elemli bir dehşette ve büyük bir korku içinde parçalanırken, şu bahtiyar yolcu leziz bir ibret, tatlı bir korku, sevimli bir marifet içinde hayret verici şeyleri seyrediyor. O talihsiz, yabancılık, ümitsizlik ve kimsesizlik içinde azap çekerken; şu bahtiyar, dostluk, ümit ve iştiyak içinde halinden lezzet duyuyor. Hem o talihsiz, kendini vahşi canavarların hücumuna uğrayan bir mahpus gibi görüyor. Bahtiyar yolcu ise aziz bir misafiri olduğu, kendisini ağırlayan Kerim Zât'ın hayret verici hizmetkârlarıyla dostça eğleniyor. Talihsiz yolcu, görünüşte lezzetli, mânen zehirli yemişleri yiyerek azabını çabuklaştırıyor. Oysa o meyveler, birer numunedir. Asıllarına talip ve müşteri olunması için tatmaya izin verilmiştir; fakat hayvan gibi

⁹ Buhârî, *cihâd* 27; Müslim, *zekât* 123.

yutmaya izin yoktur. O bahtiyar yolcu meyveleri tad-
dar, işi anlar. Yemeyi erteleyip beklemekten lezzet alır.
Talihsiz yolcu ise kendi kendine zulmetmiş, gündüz
gibi güzel bir hakikati ve parlak bir vaziyeti basiretsiz-
liğiyle kendisi için karanlık bir vehim, bir cehennem
haline getirmiştir. Ne şefkati hak eder ne de kimseden
şikâyet etmeye hakkı vardır.

Nasıl ki, bir adam yaz mevsiminde, güzel bir bah-
çede, dostlarının arasında, hoş bir ziyafetteki keyifle
yetinmeyip pis içkilerle sarhoş olur; kendisini kış orta-
sında, canavarlar içinde aç ve çıplak hayal ederek ba-
ğırma, ağlamaya başlar ve dostlarını canavar gibi
görüp aşağılarsa, şefkate lâayık değildir ve kendi ken-
dine zulmetmiş olur. İşte bu talihsiz yolcu da aynen
öyledir. Bahtiyar yolcu ise hakikati görür. Hakikat gü-
zeldir; o yolcu, bu güzelliği anlayıp hakikat sahibinin
kemâline hürmet eder, rahmetine lâayık olur.

İşte, Kur'an'ın "*Fenâlığı kendinden, iyiliği Allah'tan
bil.*"¹⁰ şeklindeki hükmünün sırrı ortaya çıkıyor. Daha
bunlar gibi pek çok farkı kıyaslarsan anlayacaksın ki:
İlk yolcunun nefs-i emmaresi, ona manevî bir cehen-
nem hazırlamıştır. Ötekinin iyi niyeti, temiz ahlâkı ve
güzel düşünceleri ise onu büyük bir ihsana ve saadete,
parlak bir fazilete ve berekete kavuşturmuştur.

¹⁰ Bkz. Nisâ sûresi, 4/79.

Ey nefsim ve ey nefsimle beraber bu hikâyeyi dinleyen insan!

Eğer talihsiz değil, bahtiyar yolcu olmak istersen Kur'an'ı dinle ve emirlerine itaat et, ona yapış ve hükümleriyle amel et!

Şu hikâyedeki hakikatleri anladıysan dinin, dünyanın, insanın ve imanın hakikatlerini onda görebilirsin. Mühim olanları ben söyleyeceğim, daha ince-lerini kendin bul...

İşte bak!

O iki kardeşten biri mümin ruh ve salih kalb, diğeri kâfirin ruhu ve bozulmuş kalbidir.

O iki yoldan sağa giden, Kur'an ve iman yolu, soldaki ise isyan ve küfür yoludur.

Ve o yoldaki bahçe, insanlığın ve medeniyetin geçici toplum hayatıdır ki, orada iyi ve kötü, temiz ve pis şeyler, hayır ve şer beraber bulunur. Akıllı insan odur ki, ¹¹ مَا صَفَا دَعَا مَا كَدِرَ kaidesine amel eder, kalb huzuruna ve kurtuluşa erer.

O ova, şu yeryüzüdür.

O aslan, ölüm ve eceldir.

¹¹ "Duru ve saf olanı al, karışık ve bulanık olanı bırak." Bkz. İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 146; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, s. 703; ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ*, 2/72; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, 14/22 (k-d-r maddesi). Ayrıca yakın anlamlar için bkz. A'râf sûresi, 7/145; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/235; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 8/165; el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 2/185.

O kuyu, insan bedeni ve zamandır.

O altmış arşın derinlik ise ortalama ömür olan altmış seneye işarettir.¹²

O ağaç da insanın bütün ömrü ve hayatıdır.

Siyah ve beyaz olan iki hayvan, gece ve gündüzdür.

O ejderha, ağız kabir olan berzah yolu ve ahiret kapısıdır. Fakat o ağız, mümin için bir zindandan bir bahçeye giriştir.¹³

O zararlı böcekler ise dünyevî musibetlerdir; fakat mümin için gaflet uykusuna dalmaya engel olan tatlı birer ilahî ikaz ve Rahmanî iltifat hükmündedir.

O ağaçtaki yemişler, dünya nimetleridir ki, Cenâb-ı Kerîm-i Mutlak onları ahiret nimetlerinin bir listesi ve kullarını cennet meyvelerine davet eden, onların benzeri, onları hatırlatan birer numune yapmıştır.¹⁴

O ağacın başka başka meyveler vermesi ise Samed Yaraticının kudretinin damgasına, rubûbiyetinin mührüne ve ulûhiyet saltanatının imzasına işarettir.

¹² Peygamber Efendimiz (*sallallahü aleyhi ve sellem*), ümmetinin ömrünün "60 ile 70 sene arası" olduğunu belirtmiştir. Bkz. Tirmizî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbn Mâce, *zühd* 27; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/283, 10/390, 12/11; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/246; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/85.

¹³ Bkz. Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70; Tirmizî, *cenâiz* 70; Nesâî, *cenâiz* 110; *Müsned* 3/3, 4/287.

¹⁴ Bkz. Bakara sûresi, 2/25.

Çünkü “bir tek şeyden her şeyi yapmak”, yani aynı topraktan bütün bitkileri ve meyveleri, aynı sudan bütün hayvanları yaratmak,¹⁵ basit bir yemekten has bir bedeni var etmek; bununla beraber “her şeyi bir tek şey yapmak”, yani canlıların yediği çeşit çeşit yemeklerden o canlıya has bir beden yaratmak, bir ten ve cilt dokumak gibi sanatlar, Ehad ve Samed olan Ezel ve Ebed Sultanı'nın hususi damgası, kendine has mühürü, taklit edilemez imzasıdır. Evet, bir şeyi her şey ve her şeyi bir şey yapmak, her şeyin Yaratıcısına, gücü her şeye yeten Kadîr Zât'a has bir nişan ve alâmettir.

Ve o tılsım, iman nuru ile çözülen yaratılış hikmetinin sırrıdır.

O anahtarlar ise ¹⁶ *اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ* ve ¹⁷ *اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* cümleleridir.

O ejderha ağzının bir bahçe kapısına dönüşmesi, kabrin dalâlet ehli ile zulüm ve küfürde ileri gidenler için yalnızlık ve unutulmuş içinde zindan gibi sıkıntılı, ejderha karnı gibi dar bir mezara açılan bir kapı; Kur'an ve iman ehli için ise dünya zindanından bekâ

¹⁵ Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/30.

¹⁶ “Allah o ilahdır ki kendisinden başka ilah yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O'dur.” (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2).

¹⁷ Ey Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allahım!

bostanına, imtihan meydanından cennet bahçelerine ve hayat zahmetinden rahmet-i Rahman'a açılan bir kapı olduğuna işarettir.¹⁸

O vahşi aslanın uysal bir hizmetkâra dönüşmesi ve emre amade bir at olması ise şunu gösterir: Ölüm, dalâlet yolundakiler için bütün sevdiklerinden elemli ve ebedî bir ayrılık, kendi yalancı cennetleri olan dünyadan çıkarılma ve kovulma, vahşet ve yalnızlık içinde mezar zindanına atılma ve hapistir. Hidayet ve Kur'an ehli için ise ölüm, öteki âleme gitmiş eski dostlarına ve sevdiklerine kavuşma vesilesidir. Hem hakiki vatanlarına ve ebedî saadet makamlarına girmeye vasıta, hem de dünya zindanından cennet bahçelerine bir davettir. Rahman-ı Rahîm'in lütuf ve cömertliğinden, hizmetine karşılık ücret alma vaktidir. Hem hayat vazifesinin zorluklarından bir terhis, hem de kulluk ve imtihan talim ve talimatından paydostur.

Sözün Özü: Her kim fâni hayatı esas maksat yaparsa, görünüşte bir cennet içinde olsa da mânen cehennemdedir. Kim de bâki hayata ciddi bir şekilde

¹⁸ Kabrin, mümin ve kâfir için iki farklı yönü olduğuna dair bkz. Tirmizî, *kıyâmet* 26; Dârimî, *rikak* 94; *Müsned* 3/38. Aynı konu için ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Vera'* 1/203; Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/443; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/165; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Eusat* 8/273.

yönelirse, iki cihan saadetine erişir. Dünya hayatı ne kadar fena ve sıkıntılı da olsa, onu cennetin bekleme salonu saydığı için hoş görür, tahammül eder, sabır içinde şükreder.¹⁹

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَالسَّلَامَةِ وَالْقُرْآنِ وَالْإِيمَانِ
 آمِينَ، اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ
 بَعْدَ جَمِيعِ الْحُرُوفَاتِ الْمُتَشَكِّلَةِ فِي جَمِيعِ الْكَلِمَاتِ الْمُتَمَثِّلَةِ
 بِإِذْنِ الرَّحْمَنِ فِي مَرَايَا تَمْوِجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ
 مِنَ الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ قَارِئٍ مِنْ أَوَّلِ التَّنْزِيلِ إِلَى آخِرِ الزَّمَانِ
 وَارْحَمْنَا وَوَالِدَيْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَعْدَهَا
 بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ آمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²⁰

¹⁹ Sabır içinde şükretmek tabiri ile ilgili bkz. İbrahim sûresi, 14/5; Lokman sûresi, 31/31; Sebe sûresi, 34/19; Şûrâ sûresi, 42/33.

²⁰ Allahım! Bizi saadet, selamet, Kur'an ve iman ehlinde eyle, âmin. Allahım, Efendimiz Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) ve âline ve ashâbına, nüzûlünden zamanın sonuna kadar Kur'an okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin, Rahman'ın izniyle hava dalgalarının aynalarında temesül eden bütün harfleri adedince salât ve selam et. Ve bunlar adedince, bize, anne ve babamıza, erkek ve kadın bütün müminlere rahmetinle merhamet et, ey Erhamürrahimîn. Âmin. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun.

DOKUZUNCU SÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ¹

Ey arkadaş! Bana, namazın belirli beş vakte² tahsis edilmesinin hikmetini soruyorsun. Pek çok hikmetinden yalnız birine işaret edeceğiz.

¹ “Haydi, siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah’ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O’na mahsustur. İkinci vaktinde de, öğleye girerken de O’nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın.” (Rûm sûresi, 30/17-18). Burada serlevha yapılan bu iki ayetin, beş vakit namaza işaret ettiğine dair bkz. Abdurrezzak, *el-Musannef* 1/454; Abdurrezzak, *Tefsîru’s-San’ânî* 3/103; et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân* 21/29; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr* 10/247; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/445; el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ* 1/359.

² Namazın beş vakit olarak farz kılındığına dair bkz. Buhârî, *zekât* 1, 41, 64, *meğâzî* 60, *tevhid* 1; Müslim, *îmân* 8, 29, 31, 259, *mesâcid* 166; Tirmizî, *zekât* 2, 6; Ebû Dâvûd, *salât* 1, 9, *vitir* 2, *zekât* 5; Nesâî, *salât* 1, 4, 6, *sıyâm* 1, *îmân* 23, *zekât* 1, 46; İbn Mâce, *ikâmetü’s-salât* 194, *zekât* 1; Dârimî, *tahâret* 1, *ezan* 208, *zekât* 1; *Muvatta*, *sefer* 94; *Müsned* 1/233.

Evet, her namazın vakti, mühim bir değişimin başı, büyük bir ilahî tasarrufun ve o tasarruf içinde her şeyi kuşatan ilahî ihsanların birer aynasıdır. Bu yüzden, Kadîr-i Zülcelâl'i o vakitlerde daha çok tesbih etmek, O'nun büyüklüğünü dile getirmek ve hadsiz nimetlerinden iki vakit arasında toplanmış olanlara karşı şükür ve hamd demek olan namaz o vakitlerde emredilmiştir. Şu ince ve derin mânâyı bir parça anlamak için beş "nükte"yi nefsimle beraber dinlemek lâzım...

BİRİNCİ NÜKTE

Namazın mânâsı, Cenâb-ı Hakk'ı tesbih etmek, O'nun yüceliğini ilan ve O'na şükretmektir. Yani, celâline karşı sözle ve fiilen "Sübhanallah" deyip O'nu takdis etmek... Kemâline karşı sözle ve amelile "Allahu Ekber" deyip yüceliğini ilan etmek... Cemâline karşı da kalb, dil ve bedenle "Elhamdülillah" deyip şükretmektir.

Demek ki, tesbih, tekbir ve hamd, namazın çekirdekleri hükmündedir. O yüzden bu üç şey, namazın bütün hareket ve zikirlerinde bulunur. Bu sebeple de namazdan sonra onun mânâsını kuvvetlendirmek için şu mübarek kelimeler, otuz üçer defa tekrar edilir.³ Namazın mânâsı, işte bu özlü ifadelerle perçinlenir.

³ Bkz. Müslim, *mesâcid* 144, 146; Tirmizî, *deavât* 25; Nesâî, *sehv* 92; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 32.

İKİNCİ NÜKTE

İbadetin mânâsı, kulun Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda kendi kusurunu, aczini ve fakrını görüp O'nun kusursuz rubûbiyetinin, kudretinin ve rahmetinin önünde hayret ve muhabbetle secde etmesidir. Yani rubûbiyetin saltanatı, nasıl kulluğu ve itaati isterse, onun kutsiyeti ve paklığı da kulun kendi kusurunu görüp istiğfar ile Rabbinin bütün noksanlıklardan uzak, dalâlet ehlinin bâtıl fikirlerinden münezze ve yüce, kâinatın bütün kusurlarından mukaddes ve arınmış olduğunu "Sübhanallah" tesbihi ile ilan etmesini ister.

Hem rubûbiyetin kusursuz kudreti, kulun kendi zayıflığını ve bütün yaratılmışların aczini görerek, Samed Yaratıcının kudretinden tecelli eden eserlerdeki ihtişam karşısında hayranlık ve hayret içinde "Allahu Ekber" deyip tevazu ile rükûa gitmesini, O'na sığınmasını ve tevekkül etmesini ister.

Rubûbiyetin sonsuz rahmet hazinesi ise kulun kendi ihtiyacı ile bütün yaratılmışların fakrını, ihtiyaçlarını talep ve dua lisanıyla bildirmesini, Rabbinin ihsan ve nimetlerini "Elhamdülillah" diyerek şükür ve senâ ile ilan etmesini ister.

Demek, namazın fiilleri ve sözleri, bu mânâları içeriyor ve namaz işte bunlar için Allah tarafından emir buyrulmuştur.

ÜÇÜNCÜ NÜKTE

Nasıl ki insan, şu büyük âlemin küçültülmüş bir misali ve Fatıha sûresi, şu şanı yüce Kur'an'ın nurlu bir timsali ise namaz da bütün ibadetleri içine alan nuranî bir fihrist ve bütün varlıkların kendilerine has renk renk, türlü türlü ibadetlerine işaret eden kutsî bir haritadır.

DÖRDÜNCÜ NÜKTE

Nasıl ki, bir saatin saniye, dakika, saat ve günlerini sayan miller birbirine bakar, birbirine benzer ve birbirinin hükmünü alır. Aynen öyle de, Cenâb-ı Hakk'ın koca bir saati olan şu dünyanın saniyeleri hükmündeki gece ile gündüz, dakikaları sayan seneleler, saatleri sayan insan ömrünün tabakaları ve günleri sayan kâinatın ömrünün devirleri birbirine bakar ve birbirini hatırlatır.

Mesela **sabah vakti**, güneşin doğuşuna kadar, ilkbahar zamanına, insanın anne karnına düştüğü anlara ve göklerle yerin altı gün süren yaratılışının birinci gününe benzer. O zamanlardaki ilahî icraatı akla getirir.

Öğle vakti, yaz mevsiminin ortasına, gençliğin zirvesine ve dünyanın ömrü içinde insanın yaratıldığı devre benzer ve işaret eder. Onlardaki rahmet tecellilerini ve nimetin bereketini hatırlatır.

İkinci vakti, güz mevsimine, ihtiyarlık çağına, Ahirzaman Peygamberi'nin (*aleyhissalâtü vesselam*) sadet asrına benzer. O zamanlardaki ilahî tecellileri ve Rahmanî nimetleri akla getirir.

Akşam vakti, güz mevsiminin sonunda pek çok canlının göçüp gitmesini, insanın vefatını, dünyanın kıyamet esnasında harap oluşunu akla getirerek Cenâb-ı Hakk'ın celâlinin tecellilerini gösterir ve insanı gaflet uykusundan uyandırır, ikaz eder.

Yatsı vakti, karanlığın, siyah kefeni ile gündüzün bütün izlerini örtmesini; hem kışın, beyaz kefeniyle ölmüş yeryüzünü kaplamasını; hem vefat etmiş insandan geriye kalan eserlerin de yok olup unutulmuş perdesi altına girmesini; hem de imtihan yeri olan bu dünyanın tamamen kapanacağını hatırlatarak Kahhâr-ı Zülcelâl'in haşmetli tasarruflarını ilan eder.

Gece vakti ise hem kışı, hem kabri, hem berzah âlemini akla getirerek insan ruhunun rahmet-i Rahman'a ne kadar muhtaç olduğunu hatırlatır.

Ve gece **teheccüd namazının**,⁴ kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu gösterir, insanı ikaz eder. Bütün bu değişimler içinde nimetlerin asıl sahibi Cenâb-ı Hakk'ın

⁴ Karanlıkta namaza yönelenlerin, tam bir nura kavuşacaklarına dair bkz. Tirmizî, *mevâkitü's-salât* 51; Ebû Dâvûd, *salât* 49; İbn Mâce, *mesâcid* 14.

sonsuz nimetlerini hatırlatıp O'nun hamd ve senâya ne derece lââyık olduğunu bildirir.

İkinci sabah ise haşır sabahını hatırlatır. Evet, şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar akla uygun, gerekli ve kesinse, haşır sabahı ve berzahın baharı da o kesinliktedir.

Bu vakitlerin her biri, mühim bir inkılâbın başı olduğu ve büyük değişimleri hatırlattığı gibi,⁵ Samed olan Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin her gün görülen büyük icraatlarının işaretiyle, senelik, asırlık ve bin senelik kudret mucizelerini ve rahmet hediyelerini de hatırlatır. Demek ki, asıl yaratılış vazifesi, kulluğun esası ve kati bir borç olan farz namaz, şu vakitlere lââyıktır ve daha çok yakışır.

BEŞİNCİ NÜKTE

İnsan yaratılışı itibarı ile gayet zayıftır.⁶ Halbuki her şey ona ilişir, tesir eder ve onu üzer. Hem insan gayet acizdir. Halbuki belâları ve düşmanı pek

⁵ Mesela Peygamber Efendimiz (*sallallahü aleyhi ve sellem*), Tevrat ehlinin Tevrat'la gün ortasına kadar, Hıristiyanların da İncil'le ikinci vaktine kadar amel ettiklerini belirtmiş, önceki ümmetlere nazaran kendi ümmetinin ömrünü de ikinci vakti ile güneşin batması arasındaki müddete benzetmiştir: Buhârî, *mevâkîtü's-salât* 17, *enbiyâ* 50, *fezâilü'l-Kur'ân* 17, *tevhid* 31, 47; Tirmizî, *edeb* 82; *Müsned* 2/121, 124, 129.

⁶ Bkz. "İnsan hilkatçe zayıf yaratılmıştır." (Nisâ sûresi, 4/28).

çoktur. Hem gayet fakirdir. Oysa ihtiyaçları çok fazladır. Hem tembel ve kuvvetsizdir. Halbuki hayatın yükümlülükleri gayet ağırdır. İnsan oluşu, onu kâinatla alâkadar etmiştir. Oysa sevdiği, dostluk kurduğu şeylerin yok olup gitmesi ve onlardan ayrılık, insanı sürekli incitir. Akli ona yüksek maksatlar ve bâki meyveler gösterir. Fakat eli kısa, ömrü az, iktidarı ve sabrı sınırlıdır.

İşte bu vaziyetteki bir ruhun, **sabah vaktin**de bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in dergâhına namaz ve dua ile müracaat edip halini bildirmesinin, yardım ve medet istemesinin ne kadar gerekli ve önündeki gündüz âleminde başına gelecek, omzuna yüklenecek işlere, vazifelere tahammül için ne kadar lüzumlu bir dayanak noktası olduğu açıkça anlaşılır.

Öğle vakti ki, güneşin en tepeye çıkıp günün akşama meylettiği, insanın günlük işlerin yoğunluğundan ve meşguliyetlerinden bunaldığı geçici bir istirahat zamanıdır, fâni dünyanın geçici ve ağır işlerinin verdiği gaflet ve sersemlikten insan ruhu teneffüse ihtiyaç duyar ve ilahî nimetler tezahür eder.

Ruhun o baskıdan kurtulup, gafletten sıyrılıp, mânâsız ve fâni şeylerden uzaklaşıp Kayyûm-u Bâki'nin, nimetlerin asıl sahibi olan Cenâb-ı Hakk'ın dergâhında el bağlaması; bütün nimetlerine şükür

ve hamd edip O'ndan yardım dilemesi; celâline ve büyüklüğüne karşı rükû ile aczini ortaya koyması; daimî kemâline ve benzersiz cemâline karşı secde edip hayretini, muhabbetini ve farkında olduğu küçüklüğünü ilan etmesi demek olan öğle namazını kılmanın, ne kadar güzel, ne kadar hoş, lüzumlu ve münasip olduğunu anlamayan insan, insan değil...

İkinci vakti ki, hazin güz mevsimini, ihtiyarlığın mahzun halini ve elemli ahırzaman mevsimini hatırlatır. Hem günlük işlerin neticelendiği, hem o gün mazhar olunan sağlık, selamet, hayırlı hizmetler ve başka ilahî nimetlerin büyük bir yekûn teşkil ettiği, hem de koca güneşin batmaya meyletmesinin işaretiyle insanın dünyada bir misafir memur olduğunun, her şeyin geçiciliğinin ve kararsızlığının ilan edildiği zamandır.

Ebediyeti isteyen, onun için yaratılan, ihsana kulluk eden ve ayrılıktan elem çeken insanın, abdest alıp şu vakitte ikinci namazını kılmak için Kadîm-i Bâki ve Kayyum-u Sermedî'nin dergâhında içini dökmesi, daimî ve sonsuz rahmetinin iltifatına sığınıp O'nun hesapsız nimetlerine karşı şükür ve hamd ile rubûbiyetinin izzetine karşı küçüklüğünün idraki içinde rükûa gitmesi, ebedî uluhiyetine karşı kendi küçüklüğünü bilerek secde etmesi ve hakiki bir

teselli, bir ruh ferahlığı bulup yüce huzurunda tam bir kulluk şuuru içinde ikinci namazını kılması ne kadar yüce bir vazife, ne kadar münasip bir hizmettir, bir yaratılış borcunu ödemek ve çok hoş bir saadet elde etmektir, insan olan anlar.

Akşam vakti ise kışın başlangıcında yaz ve güz âlemindeki nazenin ve güzel varlıkların hazin bir veda içinde kaybolup gittiği zamanı andırır; insanın vefatıyla bütün sevdiklerinden elemli bir şekilde ayrılıp kabre gireceği zamanı hatırlatır. Hem dünyanın sekerat zelzelesi içinde ölümüyle, üzerindeki her şeyin başka âlemlere göçeceğini ve bu imtihan yerinin lambasının söndürüleceğini hatırlatır; yok olup giden sevgililere taparcasına bağlananları şiddetle ikaz eder.

İşte akşam namazı için, böyle bir vakitte, yaratılışı gereği yüzünü arzuyla bir Cemâl-i Bâki'ye dönen, O'na ayna insan ruhu, şu büyük işleri yapan ve bu koca âlemleri çekip çeviren, değiştiren, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan Kadîm ve Bâki Zât'ın yüce arşına yönelir. Bütün fânilerin üstünde "Allahu Ekber" diyerek onlardan elini çekip Mevlâ'ya hizmet için el bağlar ve Dâim-i Bâki'nin huzurunda kıyam edip "Elhamdülillah" der. O'nun kusursuz kemâline, benzersiz cemâline, sonsuz rahmetine karşı hamd ve

sena edip ⁷إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ demekle, yardımcıya ihtiyaç duymayan rubûbiyetine, ortaksız ulûhiyetine, vezirsiz saltanatına karşı kullukta bulunur ve O'ndan yardım diler. Hem nihayetsiz büyüklüğü, sınırsız kudreti ve kusursuz izzeti karşısında rükûa gidip bütün kâinatla beraber zayıflığını ve aczini, fakrını ve küçüklüğünü ortaya koymakla ⁸سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ diyerek Yüce Rabbini tesbih eder. Hem Zât'ının daimî güzelliğine, değişmez, kutsî sıfatlarına, mutlak ebediliğine karşı secde edip hayret içinde kendi küçüklüğünü bilmekle, Allah'tan başka her şeyi terk edip muhabbetini, kulluğunu ilan etmekle ve bütün fânilere bedel bir Cemîl-i Bâki, bir Rahîm-i Sermedî bulup ⁹سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى demekle bâki ve kusurdan arınmış olan Yüce Rabbini takdis eder.

⁷ “(Haydi öyleyse deyiniz:) Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız.” (Fâtîha sûresi, 1/5).

⁸ “Büyük ve yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim.” Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), namazın rükûunda üç defa bunu söylediğine dair bkz. Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 203; Tirmizî, *salât* 79, *vitir* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147; Nesâî, *iftitâh* 77, *tatbîk* 9, 25, 74, 86, *kıyâmü'l-leyl* 25; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 20; Dârimî, *ezan* 69; *Müsned* 1/371, 5/382, 384, 389, 394, 397, 398, 400.

⁹ “En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim.” Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), namazın secdelerinde üç defa bunu söylediği de yukarıda belirtilen kaynaklarda geçmektedir.

Sonra teşehhüde oturup bütün mahlûkatın mübarek selam ve dualarını, tertemiz salâvatlarını kendi adına, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan o Cemîl ve Celîl Zât'a hediye eder ve Resûl-u Ekrem'ine selam ile bağlılığını yeniler. Emirlerine itatini göstererek imanını tazelemek ve nurlandırmak için şu kâinat sarayındaki hikmetli intizamı seyredip Sânî-i Zülcelâl'in birliğine şahitlik eder.

İşte, rubûbiyet saltanatını ilan ve Allah'ın razı olduğu şeyleri tebliğ eden, kâinat kitabının ayetlerinin tercümanı olan Muhammed-i Arabî'nin (*aleyhissalâtu vesselam*) peygamberliğine şehadet demek olan akşam namazını kılmanın ne kadar hoş, temiz bir vazife, ne kadar aziz, lezzetli bir hizmet, ne güzel bir kulluk, ne kadar ciddi bir hakikat ve bu fâni misafirhanede bekâya yakışır bir sohbet, sürekli bir saadet olduğunu anlamayan insan, nasıl insan olabilir?

Yatsı vaktinde, gündüzün ufukta kalan izleri de kaybolup gece âlemi kâinatı kaplar.

¹⁰ *مَقَلَّبَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ* olan Kadîr-i Zülcelâl'in o beyaz sayfayı siyah bir sayfaya çevirmesini, Rabbanî tasarrufla yaz mevsiminin süslü, yeşil sayfasını kışın soğuk,

¹⁰ "Gece ve gündüzü birbiri ardında çeviren" (Bu lafız Nur sûresinin 44. ayetinin ifadesidir.)

beyaz sayfasına dönüştürmesini ve ¹¹ مُسَخَّرِ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ olan Hakîm-i Zülkemâl'in ilahî icraatını hatırlatır.

Hem ölümü ve hayatı yaratan Cenâb-ı Hakk'ın,¹² zamanın akışıyla kabir ehlerinden geriye kalan eserlerin şu dünyadan silinip tamamen başka âleme geçmesindeki ilahî icraatını andırır. Yerlerin ve göklerin Hâlık'ının¹³ şu dar, fâni ve kıymetsiz dünyanın dehşetli bir sonla tamamen harap olmasındaki ve geniş, bâki, muazzam ahiret âleminin ortaya çıkışındaki haşmetli tasarrufunu ve güzelliğini gösteren tecellilerini akla getirir.

Hem şu kâinatın gerçek Mâlik'inin ve Mutasarrıf'ının, hakiki Mabud'unun ve Mahbub'unun ancak gece ile gündüzü, kış ile yazı, dünyayı ve

¹¹ Güneşi ve ayı emri altında tutan.

¹² Cenâb-ı Hakk'ın (*celle celâlüh*), ölümün ve hayatın yaratıcısı olduğuna dair bkz. Mülk sûresi, 67/2.

¹³ Cenâb-ı Hakk'ın (*celle celâlüh*), yeryüzünün ve göklerin yaratıcısı olduğuna dair bkz. Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/190, 191; En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3, 6; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Hicr sûresi, 15/85, Nahl sûresi, 16/ 3; İsrâ sûresi, 17/99; Kehf sûresi, 18/51; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60, Ankebût sûresi, 29/44, 61; Rûm sûresi, 30/8, 22; Lokman sûresi, 31/25; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Mü'min sûresi, 40/57; Şûrâ sûresi, 42/29; Zuhurf sûresi, 43/9; Duhân sûresi, 44/38; Câsiye sûresi, 45/22; Ahkaf sûresi, 46/3, 33; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3.

ahireti, bir kitabın sayfaları gibi kolayca çeviren, yazıp bozan, değiştiren bir Zât ve bütün bunlara hükmeden bir Kadîr-i Mutlak olabileceğini ispat eden bir vakittir.

İşte sınırsız bir acz içinde, zayıf, fakir, muhtaç, geleceğin sonsuz karanlıklarına dalan ve hadiseler içinde çalkalanmakta olan insan ruhunun, yatsı namazını kılmak için şu vakitte Hazreti İbrahim gibi ¹⁴ لَا أَحَبُّ الْأَفْلِينَ deyip varlığının başlangıcı ve sonu olmayan Mabud'unun ve Mahbub'unun dergâhına namaz ile iltica etmesi...

Şu fâni âlemde ve geçici ömürde, karanlık dünyada ve karanlık istikbâlde, bir Bâkî-i Sermedî'ye yakarıp bir parçacık bâki sohbet, birkaç dakikacık bâki ömür içinde, dünyasına nur serpecek, istikbâlini aydınlatacak, varlıkların ve sevdiklerinin kendisini terk edip gitmesinden ve yokluğundan doğan yaralarına merhem sürececek olan Rahman-ı Rahîm'in rahmetinden doğan lütufları ve hidayet nurunu görüp istemesi...

Hem kendisini bir süreliğine unutan ve gizlenen dünyayı bırakıp dertlerini kalbinin ağlamasıyla Cenâb-ı Hakk'ın rahmet dergâhına dökmesi, hem

¹⁴ "(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, '[İddianıza göre] Rabbim budur!' dedi. Yıldız sönünce de) 'Ben öyle sönüp batanları (tanrı diye) sevmem' (dedi)." (En'âm sûresi, 6/76).

ne olur ne olmaz diyerek ölüme benzeyen uykuya¹⁵ geçmeden evvel son kulluk vazifesini yapıp günlük amel defterini güzel bir son ile bağlamak için namaza durması...

Fâni olan bütün sevdiklerine bedel, bâki bir Mabud'un ve Mahbub'un; dilencilik ettiği bütün acizlere bedel, bir Kadîr-i Kerim'in ve korkusundan titrediği bütün zararlı şeylerin şerrinden kurtulmak için bir Hafız-i Rahîm'in huzuruna çıkması...

Hem namaza Fatiha ile başlayarak, bir şeye yaramayan, yerinde olmayan, kusurlu, aciz varlıkları övmeye ve onlara minnettarlığa bedel, mutlak kemâl ve zenginlik sahibi, Rahîm ve Kerîm olan Âlemlerin Rabbini medh ü sena etmesi...

¹⁶ *إِيَّاكَ نَعْبُدُ* hitabına yükselerek küçüklüğüne, hiçliğine ve kimsesizliğine rağmen Ezel ve Ebed Sultanı olan Din Gününün Sahibi'ne bağlanıp şu kâinatta nazlı bir misafir ve mühim bir memur makamına ulaşması, ¹⁷ *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* demekle kainattaki bütün yaratılmışlar adına o büyük

¹⁵ "Uyku, ölümün kardeşidir." mânâsındaki hadis için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 8/342; el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 4/183; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s. 79; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* s. 9; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/494, 4/309.

¹⁶ "Yalnız Sana ibadet ederiz." (Fâtiha sûresi, 1/5).

¹⁷ "(Haydi öyleyse deyiniz:) Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5).

cemaatin kendi dilleriyle yaptıkları ibadetleri ve duaları O'na arz etmesi...

Hem ¹⁸ إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ demekle, istikbâl karanlığı içinde ebedî saadete giden nuranî yol olan sırat-ı müstakime ulaşmayı istemesi...

Hem o vakitte uykuya dalmış bitki ve hayvanlar gibi, gizlenmiş güneşlerin, uyanık yıldızların da birer asker misali emrine amade olduğu ve onları bu dünyaya misafirhanesine birer lamba ve hizmetkâr yapan Zât-ı Zülcelâl'in büyüklüğünü düşünüp "Allahu Ekber" diyerek rükûa varması...

Hem her varlığın büyük dairedeki secdesini, yani şu gecede uyuyan canlılar gibi her sene ve her asırdaki bütün varlıkların, hatta yeryüzünün, dünyanın, birer düzenli ordu, birer itaatkâr asker gibi kulluk vazifesinden ¹⁹ كُنْ فَيَكُونُ emriyle terhis edildiği, yani gayb âlemine gönderildiği zaman, son derece intizam ile kaybolup gitme esnasında, gurûb seccadesinde "Allahu Ekber" diyerek secde ettiklerini düşünmesi...

¹⁸ "Bizi doğru yola (Sana doğru varan yola) ilet." (Fâtiha sûresi, 1/6).

¹⁹ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da olur." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68).

Hem كُنْ فَيَكُونُ emrinden gelen bir diriliş sedâsı ve ikaz ile bitkilerin baharda kısmen aynı, kısmen benzer şekilde haşredilip Mevlâ'ya hizmet için emre hazır olmaları gibi, insanın da onlara uyararak o Rahman-ı Zülkemâl'in, Rahîm-i Zülcemâl'in huzurunda hayretle karışık bir muhabbet, bekâ esintili bir mahviyet ve izzetli bir tevazu içinde "Allahü Ekber" deyip secdeye gitmesi, bir tür miraca çıkmak mânâsına gelen yatsı namazını kılması, ne kadar hoş, ne kadar güzel, şirin, yüksek, aziz ve leziz, ne kadar makul ve münasip bir vazife, bir hizmet, bir kulluk ve ciddi bir hakikattir, elbette anladın.

Demek, şu beş vaktin her biri, büyük birer inkılâbın işaretleri, Rabbimizin geniş icraatının izleri ve her şeyi kuşatan ilahî nimetlerin alâmetleri olduğundan, borç ve zimmet olan farz namazın o zamanlara tahsis edilmesi son derece hikmetlidir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²⁰

²⁰ "Subhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32).

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ مُعَلِّمًا لِعِبَادِكَ لِيُعَلِّمَهُمْ كَيْفِيَّةَ
 مَعْرِفَتِكَ وَالْعُبُودِيَّةَ لَكَ وَمُعَرِّفًا لِكُنُوزِ أَسْمَائِكَ وَتَرْجَمَانًا
 لِآيَاتِ كِتَابِ كَائِنَاتِكَ وَمِرَاتًا بِعُبُودِيَّتِهِ لِجَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ وَعَلَى
 إِلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
 آمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ²¹

²¹ Allahım, kullarına Seni nasıl tanıyacaklarını ve Sana nasıl kulluk edeceklerini öğretmek ve isimlerinin hazinelerini tarif etmek üzere kâinat kitabının ayetlerinin tercümanı ve kullukla senin rubûbiyetinin cemâline bir ayna olarak gönderdiğin zâta, onun bütün âl ve ashâbına salât ve selam et. Bize ve erkek-kadın bütün müminlere merhamet et. Rahmetine güveniyoruz, kabul buyur ey merhametlilerin en merhametlisi Rabbimiz.

YİRMİ BİRİNCİ SÖZ'ÜN BİRİNCİ MAKAMI

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا¹

Bir zamanlar, yaşı, cüssesi ve mevkisi büyük bir adam bana dedi ki: “Namaz iyidir. Fakat her gün her gün beşer defa kılmak insana çok geliyor. Bitmediğinden usanç veriyor.”

O adamın bu sözünden hayli zaman sonra nefsimi dinledim, aynı sözleri söylediğini işittim. Ona baktım, tembellik kulağıyla şeytandan aynı dersi aldığı gördüm. O vakit, o adamın, âdeta kötülüğü arzulayan bütün nefisler adına konuştuğunu veya bu sözün ona söyletildiğini anladım. Kendi kendime dedim ki: “Madem nefsim daima kötülüğü emrediyor,

¹ “Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.” (Nisâ sûresi, 4/103).

nefsini ıslah etmeyen başkasını ıslah edemez. Öyleyse işe nefsimden başlarım.”

Ey nefis! Koyu bir cehalet içinde, tembellik döşesinde, gaflet uykusunda söylediğin bu söze karşılık benden şu beş “ikaz”ı dinle!

BİRİNCİ İKAZ

Ey bedbaht nefsim! Acaba ömrün ebedî midir? Gelecek seneye, hatta yarına çıkacağına dair elinde senedin mi var? Sana usanç veren, ebedî yaşayacağını zannetmendir. Keyif için dünyada ebediyen kalacakmış gibi nazlanıyorsun. Eğer ömrünün kısa olduğunu ve faydasız işlerde gittiğini anlasaydın, elbette, onun yirmi dörtte birini, sana hakiki ve ebedî bir hayatta saadeti kazandıracak güzel, hoş, rahat ve bereketli bir hizmete sarf ederdin. Usanmak şöyle dursun, bu sende ciddi bir şevk ve hoş bir zevk uyandırırdı.

İKİNCİ İKAZ

Ey doymak bilmeyen nefsim! Her gün her gün yemek yiyor, su içiyor ve havayı teneffüs ediyorsun; bunlar sana usanç veriyor mu? Madem vermiyor, hatta ihtiyaç tekrar ettiğinden usanç duymuyor, aksine, onlardan lezzet alıyorsun. Öyleyse bedenimde senin arkadaşların hükmündeki kalbimin gıdası, ruhumun hayat kaynağı olan ve Rabbanî latifelerimin

tatlı havasını kendinde toplayan namazın da seni usandırmaması gerekir.

Evet, sonsuz keder ve elem içinde, fakat bir o kadar da lezzete, arzuya tutkun ve sevdalı bir kalbin gıdası ve kuvveti, her şeye gücü yeten Rahîm ve Kerim bir Zât'ın kapısını dua ile çalmakla elde edilebilir.

Şu fâni dünyada, ayrılıktan feryat ederek süratle göçüp giden bütün varlıklarla alâkadar bir ruhun âbıhayatı, her şeye bedel Bâki bir Yaratıcının, ölümsüz bir Sevgilinin rahmet çeşmesine namaz ile yönelerek içilebilir.

İnsanda, tabiatı gereği sonsuzluğu isteyen, ebediyet için yaratılmış, ezeli ve ebedî bir Zât'ın aynası olan son derece hassas, manevî ve şuurlu bir sır ile latifeyi Rabbaniye denilen nurlu bir his vardır ki, bunlar, şu kasvetli, ezici, sıkıntılı, boğucu, karanlık ve geçici dünya halleri içinde, elbette teneffüse çok muhtaçtır ve ancak namaz penceresiyle nefes alabilir.

ÜÇÜNCÜ İKAZ

Ey sabırsız nefsim! Acaba geçmiş günlerdeki ibadetlerin zahmetini, namazın zorluğunu ve musibetlerin sıkıntısını hatırlayıp ızdırıp çekmek ve gelecekteki ibadetleri, namaz vazifesini ve musibetlerin elemi bugünden düşünüp sabırsızlık göstermek hiç akıl kârı mıdır?

Şu sabırsız halin şöyle sersem bir kumandanın haline benziyor: Düşmanın sağ taraftaki kuvveti kendi birliğine katılıp taze bir kuvvet olmuşken, o tutar, mühim bir kuvvetini o tarafa gönderir, merkezi zayıflatır. Sol tarafta da henüz düşman askeri yokken, oraya büyük bir kuvvet gönderip “Ateş!” emri verir. Merkezi tamamen zayıf bırakır. Düşman işi anlar, merkeze saldırır ve orayı yerle bir eder.

Şu halinle sen, işte bu kumandana benziyorsun. Çünkü geçmiş günlerdeki ibadetlerin zahmeti, bugün rahmete çevrilmiştir. Elemi gitmiş, lezzeti kalmış. Zahmeti lezzete, sıkıntısı sevaba dönüşmüş. Öyleyse namazdan usanmak yerine yeni bir şevk, taze bir zevk ve ciddi bir gayretle ona devam etmek gerekir. Gelecek günler henüz gelmediğine göre, onları şimdiden düşünüp usanmak ve gevşeklik göstermek, aynen ileride başına gelecek açlığı ve susuzluğu bugünden düşünerek bağırıp çağırmak gibi bir divaneliktir.

Madem hakikat böyledir, aklın varsa yalnız bugünkü ibadetini düşün ve “Günümün bir saatini, ücreti pek büyük, zahmeti pek az olan, hoş, güzel ve yüce bir hizmete sarf ediyorum.” de! O zaman acı usancın tatlı bir gayrete dönüşür.

İşte, ey sabırsız nefsim! Sen üç çeşit sabırla vazifelisin. **Biri:** İtaat ve ibadette sabırdır. **İkincisi:** Günahlara karşı sabırdır. **Üçüncüsü:** Belâ ve sıkıntılar

karşısında sabırdır. Aklın varsa, bu üçüncü ikazdaki temsilde görünen hakikati kendine rehber edin, mertçe “Ya Sabûr” de, üç sabrı omzuna al! Eğer Cenâb-ı Hakk’ın sana verdiği sabır kuvvetini yanlış yolda kullanıp dağıtmazsan, o her zorluğa ve her derde katlanmaya yeter... O kuvvetle dayan!

DÖRDÜNCÜ İKAZ

Ey sersem nefsim! Acaba kulluk vazifesi neticesiz ve ücreti az mı ki sana usanç veriyor? Mesela bir adam sana biraz para verse veyahut seni korkutsa, akşama kadar çalıştırır, sen de itiraz etmeden çalışırsın. Peki, bu dünya misafirhanesinde aciz ve fakir kalbini zenginleştiren, elbette gireceğin kabrini ışıklandıran, her halükârda hesap vereceğin mahşerdeki o büyük mahkemede sana kurtuluş senedi ve ister istemez üstünden geçeceğin sırat köprüsünde nur ve burak olacak namaz neticesiz midir veyahut karşılığı az mıdır?

Bir adam yüz liralık bir hediye vaat etse, seni yüz gün çalıştırır. Sözünden dönme ihtimali olan o adama güvenir, usanmadan çalışırsın. Acaba sözünden dönmesi imkânsız bir Zât, sana cennet gibi bir karşılık ve ebedî saadet gibi bir hediye vaat etse, seni pek az bir zaman, güzel bir vazifede çalıştırsa, buna rağmen hizmet etmezsen veya isteksizce, usançla,

yarım yamalak hizmetinle O'nu yalancılıkla itham edip hediyesini hafife alırsan, şiddetli bir cezaya ve dehşetli bir azaba müstahak olacağını düşünmüyor musun? Dünyada hapis korkusundan, en ağır işlerde şikayet etmeden çalıştığın halde, cehennem gibi ebedî bir hapsin korkusu, hafif ve hoş bir vazife için sana gayret vermiyor mu?

BEŞİNCİ İKAZ

Ey dünyaya tutkun nefsim! Acaba ibadetteki isteksizliğin ve namazdaki ihmalin dünya meşguliyetlerinin çokluğundan mıdır? Veyahut geçim derdiyle ibadete vakit bulamayışından mıdır? Sırf dünya için mi yaratıldın ki bütün vaktini ona sarf ediyorsun?

Sen, kabiliyetlerinle bütün canlılardan üstün olduğunu fakat dünya hayatının devamı için gerekli şeyleri temin etme kudreti bakımından bir serçe kuşuna bile yetişemeyeceğini biliyorsun. Asıl vazifenin hayvanlar gibi çabalamak değil, gerçek bir insan gibi hakiki ve daimî bir hayat için gayret etmek olduğunu neden anlamıyorsun? Hem dünya işleri dediğin, çoğu sana ait olmayan, boş yere karıştığın ve karıştırdığın faydasız şeylerdir. En lüzumlu işi bırakıp güya binlerce sene ömrün varmış gibi, en lüzumsuz malûmatla vakit geçiriyorsun. Mesela, kıymetli

vaktini, “Satürn gezegeninin etrafındaki halkaların mahiyeti nedir? Amerika’da kaç tane tavuk vardır?” gibi kıymetsiz şeyleri düşünmeye harcıyorsun. Güya astronomi ve istatistik bilimleriyle uğraşıyor, onlardan istifade ediyorsun!..

Eğer, “Beni namazdan ve ibadetten alıkoyan, bana usanç veren, böyle lüzumsuz şeyler değil, geçim derdinin zaruri işleridir.” dersen, ben de sana şöyle derim: Bir yerde yüz kuruş gündelikle çalışsan, sonra biri gelse ve sana, “Gel şurayı on dakika kadar kaz, yüz lira değerinde bir pırlanta ve bir zümrüt bulacaksın.” dese, sen de ona, “Hayır, gelmem! Çünkü gündeliğimden on kuruş kesilecek, kazancım azalacak.” diye cevap versen, bunun ne kadar divanece bir bahane olduğunu elbette bilirsin.

Aynen bunun gibi, sen şu bahçende nafakan için çalışıyorsun. Eğer farz namazlarını terk edersen, bütün gayretinin neticesi, yalnız dünyevî, önemsiz ve bereketsiz bir kazançtan ibaret kalır. Fakat eğer istirahat ve teneffüs vaktini, ruhunu rahatlatan ve kalbini ferahlatan namaza sarf edersen, o zaman, bereketli dünya kazancın ile beraber ahiret azığının için çok değerli iki manevî maden bulursun:

Birinci maden: Güzel bir niyetle, bahçende² HAŞİYE

² HAŞİYE Bu kısım, bir bahçede bir kardeşime ders olduğu için bu şekilde yazılmıştır.

yetiştirdiğin çiçekli ya da meyveli her bitkinin, her ağacın tesbihatından hisse alırsın.

İkinci maden: Bahçende yetişen mahsullerden kim yese –ister hayvan olsun, ister insan; ister müşteri olsun, ister hırsız– bu senin için sadaka hükmüne geçer. Fakat bahçeni Rızkın Hakiki Sahibi adına ve O'nun izni dairesinde kullanman, kendine O'nun malını O'nun mahlûklarına veren bir dağıtım memuru gözüyle bakman şartıyla...

İşte bak, namazı terk eden ne kadar zarara uğrar! Ne büyük bir serveti kaybeder! Ve çalışmak için büyük bir şevk veren, amellerde manevî bir kuvvet sağlayan o iki neticeden, o iki madenden mahrum kalır, iflas eder. Hatta ihtiyarladıkça bahçesinde çalışmaktan usanır, yorulur. “Neme lâzım! Ben zaten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti niçin çekeceğim?” diyerek kendini tembelliğe bırakır. Fakat evvelki adam der ki: “Daha çok ibadet ederek helâl dairede çalışacağım. Böylece kabrime daha çok ışık göndereceğim, ahiretim için daha çok azık hazırlayacağım.”

Kısacası: *Ey nefis! Bil ki, dün, senin elinden çıktı. Yarına ulaşacağına dair de güvencen yok. Öyleyse asıl ömrünü, içinde bulunduğun gün bil. Günün en az bir saatini, zor zamanlara ayırdığın bir altın gibi, hakiki istikbalin olan ebedî hayatın için birer kumbara hükmündeki bir mescide veya bir seccadeye at!*

Ve bil ki, her yeni gün, herkes için yeni bir âlemin kapısıdır. Eğer namaz kılmazsan, o günkü âlemin karanlık ve perişan bir hal alır. Misal âleminde aleyhinde şahitlik eder. Zira herkesin, şu âlem içinde, her günde hususi birer âlemi vardır. O âlemin mahiyeti de, o kişinin kalbine ve ameline göre değişir.

Nasıl ki, aynada görünen muhteşem bir saray, o aynanın rengini alır. Ayna siyah ise saray da siyah, kırmızı ise kırmızı görünür. Sarayın sureti, aynanın mahiyetine göre değişir. Ayna düzgünse sarayı güzel, düzgün değilse çirkin gösterir. O ayna en nazik şeyleri kaba gösterdiği gibi, sen de kalbinle, aklınla, amelinle, gönlünle, kendi âleminin şeklini değiştirirsin. Ona aleyhinde veya lehinde şahitlik ettirebilirsin.

Eğer namaz kıalarsan, namazınla bu kâinatın Sâni-i Zülcelâl'ine yönelirsen, sana bakan âlemin birden nurlanır. Namazın âdeti bir elektrik lambası, namaza niyetin de onun düğmesine dokunmak gibi, o âlemin karanlığını dağıtır. Ve şu dünya kargaşasında perişanlık içindeymiş gibi görünen hadiselerin, hikmetli bir intizam ve mânâlı bir kudret eseri olduğunu gösterir. Nurlarla dolu ³ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ³ ayetinden kalbine bir nur verir. O günkü âlemini o nurla ışıklandırır, misal âleminde senin lehinde şahitlik ettirir.

³ "Allah göklerin ve yerin nurudur." (Nûr sûresi, 24/35).

Sakin, “Benim namazım nerede, hakiki namaz nerede!” deme. Zira bir hurma çekirdeği, hurma ağacının bütün hususiyetlerini içinde taşır ve onu tarif eder. Farkları, birinin çekirdek, ötekinin ise onun dal budak salmış hali olmasıdır. Aynen öyle de, senin benim gibi sıradan bir insanın namazının –hissetmese ve şuurunda olmasa da– büyük bir velinin namazı gibi şu nurdan, şu hakikatten bir hissesi vardır. Fakat o nur dereceye göre açığa çıkar.

Bir hurma çekirdeği ile mükemmel bir hurma ağacı arasında ne kadar mertebe ve fark varsa, namazda da öyle, hatta daha fazla farklı mertebeler bulunabilir. Fakat bütün o mertebelerde namaza ait nuranî hakikatin bir esası vardır.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ قَالَ «الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ» وَعَلَى
إِلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ⁴

⁴ Allahım! “Namaz dinin direğidir.” buyuran Resulullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

[ON DÖRDÜNCÜ SÖZ'DEN]

HÂTİME¹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ²

Gafil kafaya bir tokmak ve bir ibret dersi

Ey gaflete dalan, bu hayatı tatlı görüp ahireti unutan ve dünyaya talip olan bedbaht nefsim! Neye benzediğini bilir misin? Deve kuşuna... Avcıyı görür fakat uçamaz, avcı kendisini görmesin diye başını kuma sokar, koca gövdesi dışarıda kalır. Avcı onu görür, fakat o başını kuma gömdüğü için avcıyı göremez.

Ey nefis! Şu temsile bak ve gözünü dünyaya dikmenin aziz bir lezzeti nasıl acı veren bir eleme çevirdiğini gör:

¹ Sonsöz.

² "Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir." (Âl-i İmran sûresi, 3/185).

Mesela bu köyde (yani Barla'da) yaşayan iki adam olsun. Onlardan birinin dostlarından yüzde doksan dokuzu İstanbul'a gitmiş, orada güzelce yaşıyorlar. İçlerinden yalnız o, burada kalmış. Bir gün o da gidecek. Bu yüzden şu adam İstanbul'a gitmeye arzu duyar, orayı düşünür, dostlarına kavuşmak ister. Ona, "Haydi oraya git!" dediği vakit sevinip gülererek gider.

İkinci adamın da dostlarının yüzde doksan dokuzu buradan gitmiş olsun. Fakat bir kısmı ölmüş, bir kısmını da kimse bir daha görmemiş. Biçare adam, o dostlarının da perişan olduğunu zanneder. Giden dostlarının yerine, yalnız bir misafire bağlanıp teselli bulmak, ayrılık elemiini onunla dindirmek ister.

İşte ey nefis! Başta Habibullah (*aleyhissalâtu ves-selam*) olmak üzere, bütün dostların kabrin öbür tarafındadır. Burada kalan bir-iki dostun da gidiyor. Ölümden ürküp, kabirden korkup başını çevirme! Kabre mertçe bak, ne talep ediyor, dinle! Ölümün yüzüne erkekçe gül, ne istiyor, anla! Sakın gafil olup temsildeki ikinci adama benzeme!

Ey nefsim! "Zaman değişti, asır başkalaştı, artık herkes dünyaya dalmış, hayata tapıyor. Herkes geçim derdiyle sarhoş." deme! Çünkü ölüm değişmiyor. Ayrılık, bekâya dönmüyor, başkalaşmıyor.

İnsanın aczi ve fakrı bitmiyor, artıyor. Yolculuğu sona ermiyor, sürat kazanıyor.

Hem, “Ben de herkes gibiyim.” deme! Çünkü herkes sana ancak kabir kapısına kadar arkadaşlık edebilir. Herkesle musibette beraber olma tesellisi ise kabrin öbür tarafında pek geçersizdir.

Hem kendini başıboş zannetme! Zira şu dünya misafirhanesine hikmet penceresinden baksan, düzensiz, gayesiz hiçbir şey göremezsin. Sen nasıl başıboş, gayesiz kalabilirsin! Deprem gibi yeryüzü hadiseleri, tesadüf oyuncağı değildir.

Mesela yeryüzüne, birbiri içinde gayet muntazam ve nakışlı gömlekler gibi giydirilmiş, bitki ve hayvan türleri baştan aşağı gayelerle, hikmetlerle donatılmıştır. Ve yerküre gayet yüce gayeler içinde kusursuz bir düzenle meczup mevlevî gibi döner. Bunları gördüğün ve bildiğin halde, nasıl olur da dünyanın, insan-noğlundu, bilhassa müminlerde, beğenmediği bir kısım gaflet tavırlarına karşı manevî ağırlığından omuz silkmesine benzer deprem gibi³ HAŞİYE hadiseleri –bir inkârcının neşrettiği gibi– gayesiz, tesadüf eseri zannedersin! Böyle yapanlar, o musibeti yaşayanların elem verici kayıplarını sebepsiz, boşu boşuna olmuş gösterip onları dehşetli bir ümitsizliğe

³ HAŞİYE İzmir depremi münasebetiyle yazılmıştır.

düşürür. Hem büyük bir hata hem de büyük bir zulüm işlerler.

Öyle hadiseler, Hakîm ve Rahîm bir Zât'ın emriyle müminlerin fâni malını sadaka hükmüne geçirip bâkileştirir ve nimetlere karşı nankörlükten kaynaklanan günahlara kefarete olur.

Bir gün gelecek, şu itaatkâr yerküre, yüzünün süsü olan insanlığın eserlerini şirke bulaşmış ve şükürsüz görüp çirkin bulacak. İşte o zaman Hâlık'ın emriyle büyük bir zelzele bütün yeryüzünü silip temizleyecek. Dünya Allah'ın emriyle, O'na ortak koşanları cehenneme dökerek, şükredenlere "Haydi, cennete buyurun!" diyecek.

[İŞÂRÂTÜ'L-İ'CÂZ'DAN İBADET BAHSİ]

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ * الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً
وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا
تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Yani “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz ki, takva mertebesine erişesiniz. Ve yine Rabbinize ibadet ediniz; yeryüzünü size döşek, gökleri başınıza dam yapmış ve oradan suyu indirmiş ki, size rızık olmak üzere yerden meyve ve diğer gıdaları çıkarsın. Öyleyse Allah’a ortak koşmayınız. Bilirsiniz ki, O’ndan başka Mâbud ve Hâlık yoktur.”¹

¹ Bakara sûresi, 2/21-22.

MUKADDİME

İnanca ve imana ait hükümleri kuvvetlendirip sabitleştirerek meleke haline getiren, ancak ibadettir. Evet, vicdan ve akılla ilgili olan imana dair hükümler Allah'ın emirlerini yapmaktan ve yasakladığı şeylerden sakınmaktan ibaret olan ibadetle terbiye edilip kuvvetlendirilmezse, neticeleri ve tesirleri zayıf kalır. İslam âleminin hâlihazırdaki vaziyeti buna şahittir. Yine ibadet, dünya ve ahiret saadetine vesile olduğu gibi, dünya ve ahiret işlerini düzene koymayı sağlar, hem şahsî hem de bütün insanlığa ait kemâlâta vasıta ve Yarattıcı ile kul arasında pek yüksek bir irtibat, şerefli bir bağıdır.

İbadetin dünya saadetine vesile olduğunu izah eden yönler:

Birincisi: İnsan, bütün canlılardan farklı ve müstesna olarak, hayret verici ve latif bir mizaçta yaratılmıştır. Bu mizaç sayesinde, kendisinde çeşit çeşit meyiller, arzular meydana gelmiştir. Mesela, insan en güzide şeyleri ister, en güzel şeylere meyleder, gösterişli şeyleri arzular, insanlığa lâıyk bir şekilde ve şerefle yaşamak ister.

Şu meyillerin gereği olarak yiyecek, giyecek ve diğer ihtiyaçlarını, istediği gibi güzelce elde etmek

için birçok sanata, uğraşa muhtaçtır. O sanatların hepsine vâkıf olmadığından, hemcinsleriyle ortak mesaiye mecbur kalır ki, her bir insan çalışmasının meyvesiyle arkadaşına değiş tokuş şeklinde yardımda bulunsun ve bu sayede ihtiyaçlarını karşılayabilsin.

Fakat şehvet, öfke, akıl gibi duygular ve kabiliyetler Sâni tarafından sınırlanmadığından ve insanın, cüzî iradesiyle yükselmesi için başıboş bırakıldığından, muamelelerde zulümler ve haddi aşmalar meydana gelir. Bunları önlemek için insanlık, çalışmalarının neticelerini değiş tokuş ederek adaleti sağlamaya muhtaçtır. Zira ferdin akılı, adaleti idraktan aciz olduğundan, küllî bir akla ihtiyaç vardır ki, fertler o küllî akıldan istifade etsin. Öyle küllî bir akıl da ancak kanun şeklinde olur. Öyle bir kanun, ancak şeriattır.

Sonra o şeriatın tesirini, icra edilmesini, uygulanmasını sağlayacak bir merkez, bir sahip lâzımdır. O merkez ve sahip de, ancak peygamberdir. Peygamber olan zâtın, halk üzerindeki zahirî ve batınî hâkimiyetini devam ettirmek için maddî ve manevî bir yüceliğe, bir imtiyaza ihtiyacı bulunduğu gibi, Yaratıcı ile münasebetinin ve alâkasının derecesini göstermek için de bir delile ihtiyacı vardır. Böyle bir delil ise ancak mucizelerdir.

Sonra Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine ve yasaklarına uymayı tesis ve temin etmek için Sâni'in yüceliğini zihinlerde tespit etmek gerekir. Bu tespit de ancak inanç esaslarıyla, yani iman hükümlerinin ortaya konmasıyla olur. İmana ait hükümlerin kuvvetlenmesi ve geliştirilmesi, ancak tekrar ile yenilenen ibadet sayesinde mümkündür.

İkincisi: İbadet, fikirleri Sâni-i Hakîm'e yöneltmek içindir. Kulun O'na yönelmesi, itaati ve teslimiyeti netice verir. İtaat ve teslimiyet ise kulu kusursuz bir intizam altına alır. Onun intizam altına girmesi ve düzene uymasıyla, hikmetin sırrı bir hakikat olarak ortaya çıkar. Hikmet de kâinatın sayfalarında parlayan sanat nakışlarıyla görünür.

Üçüncüsü: İnsan bir santral gibi, bütün yaratılış düzenine, fıtrat kaidelerine ve kâinattaki ilahî kanunların parıltılarına merkez hükmündedir. Bu sebeple insanın o kanunlara bağlanıp onlarla irtibat kurması ve onların eteğine yapışıp sıkıca tutması gerekir ki, o santral umumi cereyanı sağlasın. Ve âlem tabakalarında dönüp duran dolapların hareketlerine muhalefet ederek onların çarkları altında ezilmesin. Bu da ancak, emir ve yasaklardan ibaret olan ibadetle mümkündür.

Dördüncüsü: İlahî emirleri yerine getirmesi, yasak şeylerden sakınması sayesinde insan,

toplumun tabakalarıyla birçok mertebede bağ kurar ve alâkadar olur. Bilhassa dinin hükümleri ve umunun faydası hususunda bir fert, bir tür hükmüne geçer. Yani hukuk, haysiyet, irşat, talim, ıslah gibi pek çok vazife bir şahsa yüklenir. Eğer emirleri yerine getiren, yasaklardan sakınan o şahıs olmazsa, şu vazifeler tamamen ortada kalır.

Beşincisi: İnsan İslamiyet sayesinde, ibadet ve silesiyle bütün Müslümanlara karşı sabit bir münasebet, kuvvetli bir irtibat ve bağlılık elde eder. Bunlar ise sarsılmaz bir kardeşliğe, hakiki bir sevgiye sebep olur. Zaten toplumun mükemmelleşmesi ve ilerlemesi için ilk ve birinci basamaklar, kardeşlik ve sevgidir.

İbadetin şahsî kemâlâta sebep olmasının izahı:

İnsan cismen küçüklüğü, zayıflığı ve acizliğiyle beraber, bedeni itibarı ile hayvanlar arasında kabul edildiği halde, pek yüksek bir ruh taşır, pek büyük bir kabiliyete sahiptir, onun sınırlanamayacak derecede meyilleri, sonsuz arzuları ve sayısız fikirleri bulunur. Şehvet ve öfke gibi sınırsız duyguları ve öyle hayret verici bir fıtratı vardır ki, sanki bütün varlık türlerine ve âlemlere fihrist suretinde yaratılmıştır.

- İşte bu mahiyetteki insanın o yüksek ruhunu genişleten, ibadettir

- Kabiliyetlerini geliştiren, ibadettir
- Meyillerini birbirinden ayıran ve kusurlardan arındıran, ibadettir
- Arzularını gerçekleştirmesini sağlayan ibadettir
- Fikirlerini genişleten ve düzen altına alan, ibadettir
- Şehvet ve öfke gibi duygularını sınırlayan, ibadettir
- Zahirî uzuvlarını ve batınî duygularını kirleten tabiat paslarını yok eden, ibadettir
- İnsanı takdir edilmiş kemâlâtına ulaştıran, ibadettir
- Kul ile Mâbud arasında en yüksek ve en latif bağ, ancak ibadettir
- Evet, insanın en yüksek kemâlâtı, şu bağ ve mü-nasebettir

İhtar: İbadetin ruhu, ihlâstır. İhlâs ise ibade-tin yalnız emredildiği için yapılmasıdır. Eğer sebep olarak başka bir hikmet ve fayda gösterilirse, ibadet bâtil olur. Faydalar, hikmetler yalnız tercih ettirici olabilir, asıl sebep olamazlar.